

TOVERBERG

79

JAARGANG 20 / 4 WINTER 2025

HET BELEEFDE GENOT

CURLTURELE EN LITERAIRE KRING

HBC
HBC

HET BELEEFDE GENOT
HET BELEEFDE GENOT

VZW

*"Ieder mens die genoeg scheidt in
het voltooien van zijn taak is een
kunstenaar; welke ook die taak is en
hoe nederig ze ook is, hij brengt een
kunstwerk tot stand. De toetssteen is
het beleefde genot, het plezier, de
perfectie: het overtuigend resultaat!"*

Henry van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498 73 58 73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE 0893 747 805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Els Vermeir, Carine
Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese,
Bart Madou, Patrick De Wulf

Werkten ook mee: Marie-Claire
Devos, Renaat Ramon, Chris Spatz,
Andreas Van Rompaey

Kaft: "Onderweg" - Wilfried
Vandecasteele, 2025

Vormgeving: Stefaan Huysentruyt

Foto's: zie verwijzingen

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij
het begin van elk jaargetijde.

Lid worden van 'Het Beleefde Genot'
kan via een abonnement op
'TOVERBERG' door 25 € te storten
op de hierboven vermelde rekening.

Afzonderlijke nummers: 8 €

De auteurs zijn verantwoordelijk
voor hun bijdragen. Kopiëren of
citeren is toegelaten, mits
bronvermelding.

Voorwoord	1
Ontstoft	2
Impressies.....	6
Nob(e)lesse oblige	14
De leesgroep.....	18
Beleefd	21
Poëzie	27
Te Beleven	29
Canonschot.....	31
Ciboure 1875	35
Crescendo	36
Buitenbeentjes.....	38

ISSN 2030-1340

Voorwoord

Door Els Vermeir

Beste lezer,

De vorige edities van Toverberg werden overheerst door oorlogszuchtige mannen en de gruweldaden die ze in recente of lang vervlogen tijden pleegden. Dit keer spelen vooral vrouwen de hoofdrol. Vrouwen zijn vaak het eerste slachtoffer van het oorlogsgeweld, zoals de *Femmes d'Alger* die diepe *Impressies* nalieten bij Patrick De Wulf. Of An, de geliefde van de soldaat in Ivo Michiels' *Boek Alfa*, wier toekomst er in mijn *Canonschot* ook niet bepaald rooskleurig uitziet. Vrouwen zijn trouwens niet enkel in oorlogssituaties het slachtoffer: ook in de passionele liefdesdrama's die we samen met Bart Madou en de Brontë-zusjes hebben *Beleefd*, kwamen de vrouwen er doorgaans bekaaid vanaf.

Soms zijn de rollen echter omgekeerd. In *Nob(e)lesse oblige* stel ik jullie Olga Tokarczuk voor, die in een soort literaire whodunit een vrouw op zoek laat gaan naar een moordenaar – of toch niet? En in *De Kroon met Twee Pieken*, die door Marie-Claire Devos en de *Leesgroep Zedelgem* werd aangepast, wordt het hoofdpersonage omringd door vier vrouwen die zijn leven bepalen. Vier vrouwen zijn het ook die de filosofie weer tot leven brengen in *Het kwartet*, een *Buitenbeentje* van Bart Madou. Trouwens, over buitenbeentjes gesproken: Bart *Ontstofte* ook *Sonoko's verhaal*, een verhaal dat eindigt in een *lesbische rapsodie*.

Dat brengt ons dan weer naadloos bij de muziek, en ook daar geven vrouwen dit keer de toon aan. We beginnen met het *Sprookje van moeder de Gans* bij Barts *Ciboure* en gaan dan *Crescendo* naar Clara en Alma, twee grote vrouwen die helaas te veel in de schaduw van hun illustere mannen stonden.

Dat was hen misschien niet overkomen als ze Eugeen van Mieghem hadden ontmoet, want Chris Spatz toont ons in haar *Buitenbeentje* onder meer diens prachtige vrouwenportretten.

Wist je trouwens al dat wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat kijken naar kunst een kalmerend en ontstekingsremmend effect heeft? Wanneer dat onderzoek verder wordt uitgebreid naar literatuur en muziek, komt men ongetwijfeld tot dezelfde conclusie. Misschien komt er een tijd dat dokters een portie cultuur voorschrijven tegen burn-out of depressie. Dan is deze Toverberg alvast een stevige winterkuur. Want er valt nog heel wat *Te Beleven*, zoals een ontmoeting met *De kleine prins*

en een panelgesprek over het lezen van de klassieken. Daar mag de val van Ikaros niet op ontbreken; hij is trouwens neergestort in de tuin van dichter Willem Roggeman, weet *Buitenbeentje* Andreas Van Rompaey. En Felix Timmermans, is dat intussen ook geen klassieker? De *Poëzie* van Renaat Ramon brengt hem in elk geval hulde.

Afsluiten doen we ten slotte met nog een streepje muziek, of althans de poëtische *Combinaties* ervan van Guy Van Hoof. Niks beters dan wat romantische jazzmuziek om alvast in kerststemming te komen.

Ik wens je mede namens de voltallige redactie van harte een fijne, vredevolle kersttijd en een goeie start van alweer een beTOVERend nieuw jaar!

Ontstoft

Door Bart Madou

SONOKO'S VERHAAL OF EEN LESBISCHE RAPSODIE

Een roman van Junichiro Tanizaki uit 1931.

In 2024 werd *Kruisende lijnen* nogmaals in het Nederlands heruitgegeven. Junichiro Tanizaki was 45 jaar oud toen *Manji* (卍) verscheen. 1931 is behoorlijk vroeg om een roman over een extreme lesbische obsessie te schrijven, en zo mogen wij het verhaal van de getrouwde vrouw, Sonoko Kakiuchi, en de beeldschone Mitsuko wel noemen.

'Manji' is Japans voor de omgekeerde vorm van het nazi-hakenkruis; zo heet de roman in Franse vertaling *Swastika*. Manji is het symbool van deugd en geluk, nogal ironisch als wij de inhoud bekijken. Op Japanse kaarten wordt dit symbool ook gebruikt om heilige plaatsen, zoals tempels, aan te duiden. Maar voor Tanizaki roept het symbool zeker associaties op met de vierhoeksverhouding tussen de vier hoofdpersonages.

De opbouw van de roman is voor die tijd, 1931, ook verrassend en vernieuwend. Sonoko (de ik-figuur) kan haar ervaringen in het lang en breed vertellen aan de geduldig luisterende Junichiro Tanizaki zelf. De schrijver maakt dus deel uit van de roman, maar niet van het verhaal.

Sonoko volgt schilderlessen in een soort vrijetijdsacademie en tijdens het tekenen naar levend model maakt de directeur van de academie een opmerking over haar werk, het gelaat dat ze tekende komt helemaal niet overeen met dat van het model. Inderdaad, Sonoko trachtte het gelaat van een medeleerlinge, de mooie Mitsuko, weer te geven. Blijkt dat de directeur een onbetrouwbaar sujet is, die op een gewiekste manier geld aftroegelt bij de ouders van de studentes. Bij de ouders van Mitsuko ving hij echter bot en dat is voldoende om een gerucht te verspreiden over een ongeoorloofde relatie tussen Sonoko en Mitsuko. Sonoko kent Mitsuko enkel van zien en heeft haar nog nooit gesproken. De geruchten dwingen Sonoko echter om contact te zoeken met Mitsuko, die dat allemaal maar hoogst belachelijk vindt en integendeel wil provoceren door Sonoko uit te nodigen om samen in het openbaar iets te gaan eten in een restaurant.

's Anderdaags heeft het nieuwtje zich al verspreid, zeker als de twee nu samen naar de les komen en er samen vandoor gaan. Maar ... die wat opgedrongen relatie wordt na een tijdje werkelijkheid, wanneer Sonoko Mitsu vraagt om voor haar halfnaakt te poseren in haar slaapkamer, kwestie van haar schilderij af te kunnen werken. Nou ja, van het een komt het ander, beiden worden smoorverliefd op elkaar, kunnen elkaar niet meer loslaten, willen alles samen doen. Een helse scène tussen Sonoko en haar man is het gevolg, maar beide 'zusjes' zoals ze elkaar nu noemen, voelen zich nu nog hechter verbonden. Dat allemaal vertelt Sonoko aan Tanizaki.

Maar wat wij pas vele bladzijden later vernemen, is dat Mitsuko er een geheime relatie op nahoudt met een man; ook Sonoko heeft daar niets van gemerkt, tot zij op een nacht een telefoontje krijgt van Mitsuko met de vraag om naar een hotel in het nabijgelegen Osaka een kimono te brengen, omdat de hare gestolen is terwijl zij in bad zat. En o ja, nog een kimono voor een man ook. Hoe dat allemaal mogelijk is, daarvoor moet je in Japan zijn, maar als je het leest, klinkt het wel logisch. Sonoko begrijpt er niets van en met een bundeltje in haar armen neemt zij een taxi naar het bewuste hotel, waar ze een schaars geklede man vindt die geknield (we zijn in Japan toch?) een tirade van verontschuldigen debiteert over het pijnlijke voorval. Inmiddels kleedt Mitsuko zich in de kamer ernaast aan.

Totaal van streek, verbijsterd, woedend en vernederd vertrekt Sonoko naar huis en zweert om nooit nog iets te maken te zullen hebben met Mitsuko. Integendeel, ze geeft haar schilderlessen op en wordt meer dan ooit de welgevallige, zeer bereidwillige, onderdanige echtgenote. Haar man begrijpt er ook niets van, hoe zou je?

En dan is er na een paar weken dat telefoontje uit een ziekenhuis. Zij hebben haar nodig voor een moeilijk juridisch geval in verband met een vrouw - Mitsuko, of wat dacht je - en ja, je zal het wel vernemen zodra je er bent.

Sonoko, eerst geneigd die geheimzinnigheid naast zich neer te leggen, wacht af, maar enkele dagen later staat Mitsuko plots voor haar deur, verkrampt van hevige buikpijnen, ze wil alsjeblief 'zusje' Sonoko spreken, meer zelfs, Sonoko moet haar dringend helpen, maar geen pottenkijkers, geen artsen ... desnoods wil ze ter plaatste sterven, maar dan liefst in de armen van Sonoko. Paniek alom, tot de pijn vermindert en Mitsuko vertelt dat ze abortus (verboden in het Japan van die tijd) wil plegen en daarvoor haar toevlucht gezocht had in een boek over vruchtafdrijving dat Sonoko haar ooit had geleend voor een vriendin. En het onwaarschijnlijke in die dramatische omstandigheden gebeurt weer: Sonoko wordt opnieuw tot over haar oren verliefd op Mitsuko, bovendien blijkt heel die pijnsce­ne gespeeld en is Mitsuko helemaal niet zwanger. Sonoko vertelt haar man wel dat Mitsuko zwanger is, zo kunnen de twee vrouwen meer samen zijn. Maar dan doet Mitsuko wel een vreemd voorstel: of ze haar vriend ook in hun relatie mag betrekken, open kaart spelen dus. Sonoko aarzelt, maar geeft toe en zo maakt ze van nabij kennis met Watanuki. De verrassingen stapelen zich verder op: Watanuki vraagt Sonoko of hij haar onder vier ogen mag spreken en zo vertelt hij dat Mitsuko wel degelijk zwanger is, in haar tweede maand nog maar. Bovendien beweert hij bij hoog en bij laag dat Mitsuko honderdmaal meer van Sonoko houdt dan van hem en zo stelt hij na een tweede gesprek voor om een schriftelijk contract op te maken tussen Sonoko en hem, waarin uitgestippeld staat dat zij mekaar nooit zullen afvallen en als Mitsuko een van beiden de laan uit zou sturen, de ander dan ook moet weggaan.

Dit vertelt Sonoko allemaal aan Tanizaki en ze toont hem ook het contract dat Tanizaki letterlijk weergeeft in zijn roman. Is Mitsuko nu zwanger of niet? Net zoals Sonoko wordt ook de lezer in het ongewisse gelaten. Wanneer Sonoko weer bij Mitsuko komt, is ze zo zenuwachtig dat Mitsuko onraad ruikt en haar maar blijft uitvragen, maar Sonoko gaat in de tegenaanval en vraagt waarom Mitsuko haar niet verteld heeft dat ze wel zwanger was. Ik zwanger? Hoe kom je erbij, van wie weet je dat? Van Watanuki? Waardoor ze meteen haar vriendin verdenkt dat ze iets heeft met Watanuki. En dan flapt ze het eruit: hoe kan ik nu zwanger zijn van Watanuki als hij helemaal geen kinderen kan krijgen?

Wat in de volgende hoofdstukken volgt, is een echte draaikolk (De Engelse titel van *Manji* is trouwens *Whirlpool*) van snel opeenvolgende en

soms tegenstrijdige gebeurtenissen waarin Watanuki zich ontpopt tot een meester-bedrieger en een sluwe intrigant. Ook de houding van Mitsuko is bijzonder dubbelzinnig en als lezer moeilijk te volgen, ook al omdat de vertaler Jacques Westerhoven de typische stijl van Tanizaki heel consequent navolgt, de zeer vele dialogen worden namelijk als een doorlopende tekst weergegeven (dus geen aparte alinea met een - ervoor), waardoor het vaak erg lastig is om te ontdekken wie er eigenlijk aan het woord is. Naar het schijnt een typisch Japanse methode (zie bijvoorbeeld: *Het verhaal van Genji*).

Hoe dan ook, Mitsuko, de perfecte femme fatale, ontwikkelt zich van een beeldschone 'Kannon met de Wilgentak' - de godin van Genade, de pose waarin Sonoko haar had afgebeeld op de schildersschool - tot een nietsontziende demon die Sonoko en haar man dwingt om samen met haar zelfmoord te plegen. Alleen Sonoko overleeft de dosis slaapmiddelen en kan zo haar verhaal kwijt aan Tanizaki. Dat Mitsuko gaat sterven, weten wij trouwens al van in het begin van de roman, waar Sonoko ergens zegt: '... toen Mitsuko nog leefde ...'

Kruisende lijnen wordt besloten met een uitgebreid en zeer verhelderend nawoord over zowel de roman, de schrijver als de Japanse cultuur.

Bronnen

Junichiro Tanizaki, *Kruisende lijnen*, LJ Veen Amsterdam, 2024, 250 blz., vertaald en toegelicht door Jacques Westerhoven

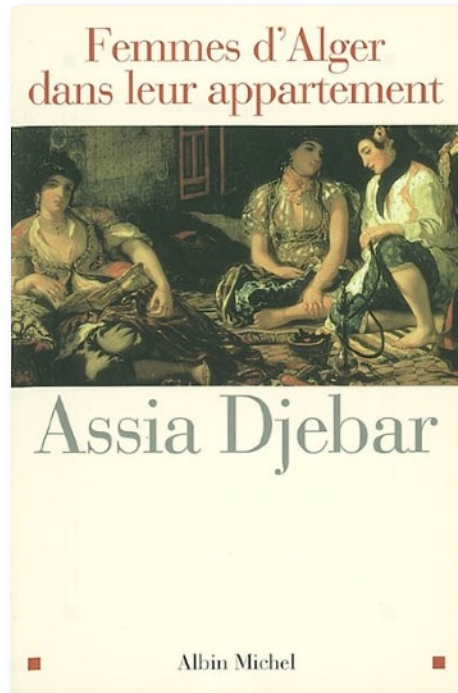
Impressies

Door Patrick De Wulf

FEMMES D'ALGER

Skikda, 9 september 1972. Een paar dagen voor de officiële start van de lessen krijgen we de sleutels van 'ons' appartement. Een lege doos. Een H.L.M.¹ die nog zeer fris oogt in een nieuwe wijk, in aanbouw, Montplaisant, ten zuidwesten van Skikda. Een heuvel waar al een tiental flatgebouwen staan; vijf verdiepingen, vier appartementen per verdieping. We zijn de eerste bewoners. Wel een groot appartement; twee ruime slaapkamers, salon-eetkamer, keuken, badkamer en twee balkonnetjes. Akelig stil in het gebouw. Onze inboedel is beperkt tot een dubbele matras, een geleende tafel en twee metalen krukjes, twee valiezen die als kleerkast dienen en een metalen koffer waar onze huishoudspullen, wat leesboeken, lesmateriaal en kleine prularia in zitten. Ons salon bestaat uit twee matrassen ingepakt in een *tellis*, een soort vloerkleed met kleurrijke strepen van verschillende breedte en ruitvormige motieven uit geweven geitenhaar en wol. Op de grond, in het midden, een koperen plateau. Doet erg oosters aan.

In de keuken geen ingemaakte kasten, geen rekken. Daar moet dus dringend werk van gemaakt worden. Wel een roestvrije metalen wasbak en een tweedehands gasstel met twee bekkens. Hebben we overgekocht van een vertrekkende coöperant. Nu nog een gasfles en dan kan er gekookt worden. Een gasfles kopen blijkt geen sinecure. Je moet een lege binnenbrengen om een volle te krijgen. Maar als je geen lege hebt? We lopen een twintigtal *quincailleries* en

¹ H.L.M.: habitation à loyer modéré (sociale woning/appartement)

*épicerie*s af, want dat zouden de plaatsen zijn waar je er eentje kunt aanschaffen. Blijkt makkelijker te zijn om een afspraak te maken met een minister dan om een gasfles te kopen. Uiteindelijk slagen we, dat zijn mijn vrouw Linda en ikzelf, erin - na één maand - om een gasfles te kopen. Geen restaurant meer, vanaf nu kan er gekookt worden.

'Au volant, Sarah songe à l'entassement des enfants dans les chambres hautes, aux multiples balcons, persiennes fermées, qui ceinturent le front des rues. Elle songe aux femmes cloîtrées, même pas dans un patio, seulement dans une cuisine où elles s'asseyent par terre, écrasées de confinement ... Coupures d'eau trop régulières, odeur des urines d'enfant, criaileries, soupirs ... Plus de terrasses, plus de trouées du ciel au-dessus d'un maigre jet d'eau, pas même la fraîcheur consolatrice des mosaïques usées ...'

Fragment uit *Femmes d'Alger dans leur appartement* van Assia Djebar, een verzameling novellen die ze schreef tussen 1958 en 2001.

Fatima-Zohra Imalayen kiest als schrijversnaam Assia (zij die troost) Djebar (de onverzettelijke), schrijfster, filmregisseur, vertaalster, historica en lid van de Académie Française. Ze debuteert in 1957 met de roman *La Soif*.

In 1980 en 2002 publiceert ze *Femmes d'Alger dans leur appartement*, een verwijzing naar het illustere schilderij van Eugène Delacroix uit 1834 en naar de 15 schilderijen van Picasso uit 1954. Haar boek is een aanvulling, misschien zelfs een rechtzetting op wat Delacroix uitbeeldde.

'Devant la nature elle-même, c'est notre imagination qui fait le tableau', schreef Delacroix in 1834; m.a.w. de verbeelding maakt het werk. En de Algerijnse dames in zijn werk zijn daar het prototype van. Het zijn vrouwen die in hun lot berusten, in een feeëriek verlichte, maar wel gesloten ruimte. Ze zijn aanwezig, maar uitermate enigmatisch, prachtig uitgedost, zittend in een fraai versierde kamer, keuvelend met elkaar. Een van de dames rookt een waterpijp, een gekleurde bediende staat op de achtergrond. Alles ademt rust, stilte en melancholie. Delacroix maakte aantekeningen en schetsen tijdens een kort verblijf in een harem; eigenlijk verboden terrein voor mannen. Djebar schrijft dan ook dat het om een *'regard interdit'* (verboden blik) of zelfs *'un regard volé'* (een gestolen blik) gaat. Wat Delacroix niet benadrukte in zijn schilderij, is de beslotenheid waartoe die vrouwen veroordeeld zijn, hun onvrijheid, hun tweederangsrol in die Maghrebijnse maatschappij.

Djebar wilde het beeld dat de 'blanke' man heeft van de Algerijnse vrouw - zoals afgebeeld door Delacroix - vervangen door de voorstelling die Algerijnse vrouwen van zichzelf en hun lotgenoten hebben.

Haar boek is opgedeeld in vijf delen: *'Ouverture'* aan het begin van de

bundel en 'Postface' aan het einde, met tussenin 7 novellen: 'La nuit du récit de Fatima', 'Aujourd'hui' (2 novellen) en 'Hier' (4 novellen).

In '**Ouverture**' legt Assia uit dat zij gepoogd heeft de vrouwen in Algerije een stem te geven door uitsluitend vrouwen aan het woord te laten over hun leven tijdens verschillende perioden in de Algerijnse geschiedenis: de kolonisatie (1803-1962), de onafhankelijkheidsoorlog (1954-1962) en de onafhankelijkheid met daarna een burgeroorlog van 1992 tot 2002. Het is het relaas van vrouwen, sterke vrouwen, die moeten zien te overleven in een mannenwereld, die door de verschillende periodes heen vrij traditioneel patriarchaal gebleven is.

'**Postface**' '**Regard interdit, son coupé**': is een essay waarin Assia Djebar beschrijft hoe Delacroix de Algerijnse vrouwen in zijn schilderij '*Femmes d'Alger dans leur appartement*' uitbeeldde en vooral wat hij niet liet zien. Delacroix benadrukt in zijn schilderij hun immobilisme, hun afwezige blik en vooral het feeëriek, een onbereikbare droomwereld. In tegenstelling tot Delacroix schildert Picasso (1954: begin onafhankelijkheidsoorlog) 15 werken over Algerijnse vrouwen naar Delacroix, maar anders dan Delacroix die de vrouwen als langzame, mollige, wellustige, verlaten, folkloristische en *loukoum* (Turkse snoepjes) dames afbeeldt, zijn Picasso's Algerijnse vrouwen onbuigzame, agressieve, seksueel getinte dames. De eerste vijf werken zijn in grijstonen geschilderd en naargelang hij zich realiseerde dat de oorlog heftiger werd,

Les femmes d'Alger (Version "O")
Pablo Picasso
Olie op doek (114 x 146.4cm.)

schilderde hij nog 10 werken in kleur. Picasso behoudt van het schilderij van Delacroix de twee vrouwen op de voorgrond en een derde achteraan. Zijn vrouwen zijn gedeeltelijk of geheel naakt, wat in schril contrast staat met het werk van Delacroix en indruist tegen de Maghrebijnse traditie waar de vrouwen altijd 'bedekt' moeten zijn.

De novelle '**La nuit du récit de Fatima**' is een familiechroniek, opgetekend door Djebar in 2001 en verteld door Fatima en schoondochter Anissa, over de moeilijke weg die vrouwen afleggen om zich (vruchteloos) proberen vrij te maken van culturele gedragscodes en religieuze voorschriften.

Zowel Fatima, opgegroeid voor de onafhankelijkheidsstrijd, als Anissa na die oorlog botsen op taboes, voorschriften en gedragscodes eigen aan een traditionele, patriarchale maatschappij. Anissa zegt op blz. 54:

'Peu à peu les maris reprennent une vie de célibataire: ils sortent entre hommes, ils boivent, ils palabrent: entre hommes comme leurs frères, comme leurs ancêtres!' En wanneer ze besluit om met hun dochter naar haar moeder te gaan die op Palma verblijft, zegt haar man: *'Il te faudra une autorisation paternelle pour partir avec ma fille. Je ne te la donnerai pas, pour l'instant.'* Vrij rondreizen zit er dus blijkbaar niet in.

September 1973. 18.30 uur. De avond valt langzaam, kinderstemmen doven uit, straten lopen leeg en plots een klop op de deur. Een Franse buurvrouw uit een van de aanpalende appartementen. Of we aub haar dochter niet mee kunnen nemen naar Tunesië. Wij verbluft, overvallen eigenlijk door die bizarre vraag van een voor ons onbekende buurvrouw. Ze barst in snikken uit en vertelt dat zij in Frankrijk trouwde met een Algerijns diplomaat. Joviale kerel, intelligent, modieus gekleed, uitgebreide vriendenkring, westerse mentaliteit. So far, so good. Een dochtertje wordt geboren, dan een zoon. Na een paar jaar Parijs verhuizen ze naar Skikda en belandt hij opnieuw in zijn vertrouwde omgeving, neemt zijn oude gewoonten op, terwijl zij in de keuken belandt, bij de andere vrouwen. Een totale ommekeer; iets wat zij nooit voor mogelijk had gehouden. Ze mag geen omgang meer met andere mensen hebben, alleen met de (groot)moeder en (schoon)dochters. Opgesloten in de keuken met vrouwen die alleen Arabisch praten, een taal die zij niet beheerst. Haar zoon is de oogappel van de vader, mag alles en luistert niet naar de moeder. Het gaat van kwaad naar erger, vertelt ze, waardoor het voor haar en haar dochter een hel wordt. Ze besluit naar Frankrijk op 'vakantie' te gaan, wat mag, maar zonder de dochter, zodat hij weet dat ze zeker terugkeert. Voor haar een schrijnend familiedrama, voor ons een confronterende ervaring.

In de traditioneel patriarchale maatschappij is de buitenruimte voorbehouden aan de mannen en is de binnenruimte het domein van de vrouwen. Zij houden zich bezig met de opvoeding van de kinderen en de huishoudelijke taken en moeten er voor de rest het zwijgen toe doen, gehoorzaam en volgbaar zijn, zich onderwerpen aan hun man, hun (schoon)vader, hun broer, zelfs hun zoon.

In de novelle *'Il n'y a pas d'exil'* zegt een jonge gescheiden vrouw die haar twee kinderen verloor en die men opnieuw wil uithuwelijken:

'Je connaissais déjà mon rôle pour l'avoir déjà joué; rester ainsi muette, paupières baissées et me laisser examiner avec patience jusqu'à la fin: c'était simple. Tout est simple, avant, pour une fille qu'on va marier.'

Typerend voorbeeld is het verhaal van de grootmoeder in *'Nostalgie de la*

Horde die, uitgetrouwde op 12-jarige leeftijd, niets wist en niets kon, geen deeg kneden, noch couscous bereiden en geen notie had van het bewerken van wol. En wat is een vrouw waard die geen wol kan bewerken? *'Un jour mon beau-père apporte à sa vieille une tonne de laine, elle en fait le partage entre ses quatre brus, moi comprise. Chacune devait tout faire seule: laver la laine, la battre, la nettoyer, la carder ensuite, puis la filer, enfin tisser'*. En wanneer het werk te zwaar blijkt, wordt ze geslagen en verminkt door haar man en weent ze *'... mais je pleurais doucement, pour que mon époux puisse dormir.'*

Mannen monopoliseren het straatbeeld, schrijf ik in 1974. Ze zijn nadrukkelijk aanwezig in cafés en op terrassen waar ze urenlang thee slurpen of aan koffies nippen en domino spelen met vrienden. Ze slenteren door de straten, struinen markten af op zoek naar interessante koopjes. Vrouwen zie je nauwelijks, meisjes bijna nooit. Het rollenpatroon verschilt niet echt veel van het westers model. Mannen gaan uit werken, vrouwen beredderen het huishouden en zorgen voor de opvoeding van de kinderen. Sedert de onafhankelijkheid gaan er steeds meer uit werken én runnen het huishouden. Zo ook Fatima, onze buurvrouw, secretaresse in lycée An Nahda. Ze is getrouwd met Brahim die in de petroleumindustrie werkt. Hij laat zijn vrouw werken ... en het huishouden doen. Af en toe verrast hij haar met een extraatje: een zak van 50 kg olijven die ze dan moet bereiden. Vijftig kilogram olijven. Heb je dat al eens gezien? Al die groene of blauwzwarte ovale, kleine vruchtjes. Het moeten er duizenden zijn. Eerst ontpitten en dan in iedere olijf een insnijding maken. Alles onderdempelen in water gedurende 12 dagen, er zorg voor dragend het water elke dag te verversen. Vervolgens een pekel bereiden en op smaak brengen met allerlei kruiden. De olijven in de bokalen doen en overgieten met de kruidenpekkel en klaar is Fatima. Wanneer die klus geklaard is, brengt hij een zak wortelen mee, of ajuinen, of iets anders waar ze een tijdje zoet mee is. Soms helpt Linda een handje, want Fatima is een fantastische vrouw die ons vaak uitnodigt en Linda wegwijs maakt in de Algerijnse keuken.

De alleswetende verteller in *'Femmes d'Alger dans leur appartement'* leidt ons binnen in het huishouden van de *hazab* (de voorlezer van de koran in de moskee), waar we kennismaken met de protagonisten, Sonia, Sarah, Anne en Baya. Met de vier dames gaan we naar de hamam - eigenlijk verboden terrein voor de mannen wanneer de dames er baden, maar beschouw ons bezoek als een 'gestolen' blik terwijl we meeluisteren naar hun gebabbel en de dames zich opmaken of gemasseerd worden (*face, ventre et mamelles écrasés contre la pierre, les cheveux en masse rougeâtre, les épaules ruisselant des traînées du henné délayé.*).

Wij hebben soms wel stromend water ... maar niet voldoende om een bad te laten vollopen. En daarbij er is geen warm water, dus de hamam biedt een oplossing. Die doet in niets denken aan het Turks bad van Ingres uit 1859. Tientallen naakte oosterse dames zittend of liggend op het schilderij in wat we nu een sauna zouden noemen en genietend van elkaars nabijheid en een kopje koffie of thee in een idyllische omgeving. Oriëntaalse gebruiksvoorwerpen. Alles is spic en span. De sfeer is sensueel, op de rand van het erotische.

Afgezien van de naakte dames is het sfeerbeeld in de hamam in Skikda soberder. De hamam waar Linda geregeld gaat, is gevestigd in een rijhuis. De handdoek aan de deur is het uithangbord. Iedereen weet 'dit is een hamam'. Afwisselend gebruik; in de voormiddag de vrouwen, in de namiddag de mannen of omgekeerd. Je stapt binnen en belandt in een lange gang met links en rechts treden. Alles in mozaïeksteentjes. Hier geef je je waardevolle spullen aan de patronne en je kleedt je uit. Sommigen doen alles uit, anderen houden dan weer hun slip aan. Je krijgt een handdoek, zeep en shampoo. Via een lange gang beland je in een grote zaal. Warm en vochtig. Overal damp, zodat je zicht omfloerst lijkt. Marmeren vloer. Rondom kraantjes die uit de muur komen en een marmeren zitbank over de hele omtrek van de zaal. In de plassen water drijven henna en plukken haar. Niet echt spic en span, maar dat neem je erbij. Er is trouwens geen alternatief. Je neemt een emmer water en spoelt je plaatsje naast een kraantje schoon. Vrouwen zitten alleen of in groepjes. Alle leeftijden. Personages uit een film van Fellini en schoonheden zoals uit het 'Turks Bad'. Allen naakt, allen dezelfde 'bad'-status, wat hun status buiten de *bain maure* ook moge wezen. Veel gepraat, allerlei onderwerpen passeren de revue, gewone roddels, de laatste nieuwtjes, de onvrijheid, huwelijken en het zoeken van potentiële kandidaten. Steelse blikken naar een jong meisje tussen andere wat verderop. Taxerende blikken. Zijn haar borstjes niet te klein? En die heupen, die buik! Kan ze vier, vijf kinderen ter wereld brengen? Hoe gedraagt ze zich in de omgang? Al haar bewegingen worden nauwlettend in het oog gehouden en becommentarieerd. Belangrijk? Uiteraard! Zij is een potentiële kandidate om uitgehuwelijkt te worden aan de jongste zoon. Moeder zal straks uitvoerig verslag moeten uitbrengen.

Na 20 minuten zweten komt een oudere, gezette dame vragen of je gewassen en gemasseerd wilt worden. Met plezier. Ik zie het – nu nog altijd – zo voor me, Linda die gewassen en gemasseerd wordt. Met een *kessa*² wordt al het vuil uit je poriën gewreven. Je wordt ingezeept, gewassen en gespoeld. Daarna begint de *tayaba* met kennershanden je benen, je billen, je rug en nek, je armen te masseren. Laat je gaan. De

---

² Kessa: washandje, vroeger uit geitenhaar.

etherische oliën en de ritmische massage doen de rest. De zevende hemel. De helft ervan. Want je moet dan nog op je rug en je tenen, voeten, benen, dijen, buik aan dezelfde behandeling onderworpen. Nu pas de zevende hemel.

In de hamam wordt over alles gepraat, over hun huwelijksleven, de kinderen, een toekomstige schoondochter/zoon, de oorlog, politiek en hun verlangen naar verandering. De 'bron'³ en de 'hamam' zijn de enige plaatsen waar vrouwen kunnen genieten van een zekere vrijheid. Assia schrijft: *'D'autres femmes, muettes, se dévisagent à travers les vapeurs: ce sont celles qu'on enferme des mois ou des années, sauf pour le bain.'* Wanneer Sarah op een bepaald ogenblik haar pagne afdoet, ziet Anne het grote blauwe litteken op haar lichaam en praten ze over de verschrikkingen van de oorlog en de gevolgen; dat ze met hun bloed betaald hebben om op gelijke voet te kunnen/mogen staan van de man maar werden ontgoocheld. De zware offers die ze brachten hebben er niet toe geleid dat hun rechten werden erkend; de *'Code de la Famille'*⁴ werd nauwelijks aangepast.

Sarah vraagt zich dan ook terecht af: *'Où êtes-vous, vous des portefeuilles, vous, mes soeurs, qui auraient dû libérer la ville ... Les fils barbelés ne barrent plus les ruelles, mais ils ornent les fenêtres, les balcons, toutes les issues vers l'espace.'*

De 'prikkelraad' uit de onafhankelijkheidsoorlog werd vervangen door 'raamhekwerk' aan huizen en appartementen waardoor de vrouwen opgesloten bleven/blijven in een modern appartement of huis, maar opgesloten en tot zwijgen gedoemd. Sarah besluit dat:

'Je ne vois pour les femmes arabes qu'un seul moyen de tout débloquent: parler, parler sans cesse d'hier et d'aujourd'hui, parler entre nous, dans tous les gynécées, les traditionnels et ceux des H.L.M. Parler entre nous et regarder. Regarder dehors, regarder hors des murs et des prisons! ... La femme-regard et la femme voix, ajouta-t-elle assez obscurément... La voix des soupirs, des rancunes, des douleurs de toutes celles qu'ils ont emmurées.'

In de korte novelle *'Le jour de Ramadhan'* vangen we het gesprek op tussen drie zussen die in de keuken praten over wat de ramadan voor hen betekent. De alleswetende vertelster in het verhaal focust op de meisjes, op hun herinneringen, hun verlangens en de wonden die ze

---

³ De bron waar de vrouwen/meisjes vroeger water haalden.

⁴ De *Code de la Famille*, aanvaard op 9 juni 1984 en opnieuw lichtjes aangepast in 2005, bepaalt de familiale relaties in Algerije. Pas op 4/08/2025 heeft Algerije bij Presidentieel Decreet n. 25-218 alle vormen van discriminatie van vrouwen opgegeven, waardoor vrouwen en hun kinderen o.a. kunnen reizen zonder toestemming van de man/vader.

opliepen tijdens de oorlog. Heel subtiel wordt ook aangehaald dat de scène zich afspeelt in een gesloten ruimte, die als een gevangenis ervaren wordt. Een van de zussen zegt:

'Si toi, tu as connu la prison, moi je l'ai connue aussi, mais ici même, dans cette maison que tu trouves merveilleuse.'

Ramadan, 9 oktober 1972. Lycée An Nahda is een meisjesschool, middelbaar onderwijs, twee verdiepingen hoog met een grote speelplaats die aanleunt tegen het Romeins theater uit 45 v.C. Ik geef er 22 uur Engels van 60 minuten, maar tijdens de Ramadan wordt dat herleid tot 30 minuten. Zij zijn niet anders dan de leerlingen die ik in België onder mijn hoede had, alleen zitten ze met meer in de klas, gemiddeld 40. De eerste dagen van de ramadan valt het nog mee, maar zelfs 30 minuten Engels, vooral op het einde van de schooldag, is een opgave en dan moeten ze nog wachten tot zonsondergang vooraleer ze weer kunnen/mogen eten. De meisjes vertellen dat ze iedere dag van de vastenmaand opstaan voor zonsopgang om een kleinigheid te eten, wat fruit, een paar dadels, en thee drinken. Dat moet volstaan om de dag door te komen en je maag niet te veel te belasten.

Na enkele dagen beginnen ze te klagen over hoofdpijn. Ze zijn lusteloos en kunnen hun aandacht niet bij de les houden. Er zijn er die liggen te slapen. Echt slapen, met hun hoofd op hun armen op de bank. Komedie of niet? Niet, denk ik, weet ik zeker. In de lessen praten we over allerlei onderwerpen bij gebrek aan een vast programma.

Het onderwijs staat in zijn kinderschoenen. Niet verwonderlijk gezien de voorgeschiedenis. Wel een uitdaging. In het middelbaar is het roeien met de riemen die we hebben. Veel leerlingen, te veel om goed te zijn. Nauwelijks boeken, gebrekkige infrastructuur, geen didactisch materiaal. Het niveau is bedroevend laag en toch blijven we erin geloven. Als leerkracht beoordeel ik ook de goede bedoelingen. De intentie om een correcte Engelse zin te pennen. Vaak krijg ik *real pieces of surrealistic writing* voorgeschoteld om te verbeteren, zoals:

'One day my grandfather when finished her Works digging in the garden for lost a gold ring and searched because did not find it and found the Floor since the long time for instead a very good house with the beautiful flowers and I went a very Sunday on the my grand father with the my friend fors at in the garden.'

Er is een grootvader en een verloren ring en een mooi huis met bloemen, de rest wordt giswerk. Vier op tien; vanwege de ring en de bloemen. Volgende keer beter!

Dinsdag 7 november 1972, laatste dag van de Ramadan. Het heeft net geregend. Donkere wolken hangen boven de cité. Plassen op de aarden weg. Ik kijk uit het raam en zie een vreemde stoet voorbijtrekken.

Schape en begeleiders. Schape aan de leiband. Schape in de nek van de man. Schape voortgeduwd als kruiwagen. Schape getrokken aan één poot, moeilijk hinkend en jammerlijk blatend. In een mum van tijd hoor je overal geblèr. De *Eid al Kebir* kondigt zich aan. Schape worden ritueel geslacht op straat, aan de voet van ons appartement. We volgen alles aandachtig vanop ons balkon. Het ene schape na het andere ondergaat hetzelfde lot. De aarde kleurt rood. Sommigen slachten in de badkamer van de appartementen. Er hangt een doordringende geur in de gang. Veel geblaas en daarna wordt het stil en worden schaapsvellen en ingewanden te drogen gehangen aan wasdraden op de balkons. Voor ons surrealistisch, een (cultuur)schok, voor hen de gewoonste zaak van de wereld.

Naast een maand van bezinning is de ramadan een maand waarin extra aandacht geschonken wordt aan verdraagzaamheid, vrijgevigheid en liefdadigheid. We vasten op onze manier en bezinnen ons over al die beelden, die indrukken, de heel nieuwe ervaringen ...

Volgende keer neem ik jullie mee naar de woestijn, de blauwe mannen of vrouwen en naar de eerste bewoners van het land.

Nob(e)lesse oblige

Door Els Vermeir

OLGA TOKARCZUK

Olga Tokarczuk kreeg de Nobelprijs Literatuur in 2018 voor haar *'narratieve verbeelding die met encyclopedische passie het overschrijden van grenzen als een levensvorm voorstelt.'* Haar speech bij de uitreiking is er een van nederigheid; ze begint met een verwijzing naar de film *The wife* (een film van 2017 van Björn L. Runge en Jane Anderson, naar de gelijknamige novelle van Meg Wolitzer), om aan te geven dat ze haar succes dankt aan tal van mensen in haar omgeving. Ze sluit haar speech af met een eerbetoon aan Selma Lagerlöf, de auteur die exact 100 jaar eerder als eerste vrouw de Nobelprijs Literatuur won.

Tokarczuk zelf is geboren in Sulechów, Polen, in 1962. Haar ouders waren leerkrachten, haar vader daarnaast ook nog bibliothecaris van de schoolbibliotheek. Daar lag dan ook de oorsprong van haar

schrijverschap. Na haar studies psychologie debuteerde ze in 1993 met *Podróż ludzi Ksiegi* (*The Journey of the Book-People* – geen Nederlandse vertaling). Haar doorbraak kwam er in 1996 met haar derde novelle *Prawiek i inne czasy* (*Oer en andere tijden*).

Jaag je ploeg over de botten van de doden

Na een mislukte poging om *De Jacobsboeken* (zie verder) volledig te lezen, besloot ik mijn ambities wat te milderen en te starten met een laagdrempeliger boek, *Jaag je ploeg over de botten van de doden*. Een vreemde titel voor een wat bevreemdend boek. Niet zo'n breinbreker als *De Jacobsboeken*, meer zelfs: niet meteen Nobelprijsmateriaal, veeleer een doordeweekse detective en een zogenaamde 'pageturner'. Hoewel, echt doordeweeks kan je de roman nu ook weer niet noemen. Al was het maar omwille van de vreemde ideeën en overtuigingen van het hoofdpersonage. Janina Duszejko is een dame op leeftijd (nou ja, een zestiger) die teruggetrokken leeft in een bergdorpje en haar dagen vult door vakantiehuisen in de buurt te bewaken, Engelse les te geven aan kinderen en haar pupil Dyzio te helpen met het vertalen van de poëzie van William Blake. Een aanleiding voor de auteur om hier en daar een paar strofen of korte citaten van Blake op te nemen, zoals '*God heeft de Mens Rijk en Gelukkig geschapen, maar sluwheid heeft de onschuldigen arm gemaakt*'. (Merk de hoofdletters bij bepaalde woorden op: dit is geen zetfout, maar een van de kenmerken van het boek die het bevreemdend effect versterken.)

Nochtans is mevrouw Duszejko zelf niet echt fan van Blake: '*Ik had een probleem, want ik begreep niets van die schitterende dramatische beelden die Blake met woorden tevoorschijn toverde. (...) Ik hield niet van poëzie; alle gedichten van de wereld leken me onnodig ingewikkeld en vaag.*'

Voor het overige is ze vooral bezeten door astrologie, of zoals ze het zelf verwoordt: '*Ik interesseer me al jaren voor Astrologie en heb veel ervaring. Alles staat met alles in verband, en we zitten allemaal in netwerken van verschillende verbindingen.*' Helaas laat Tokarczuk zich op dit vlak soms wat meeslepen en heb je af en toe het gevoel een Wikipedia-pagina met weetjes over astrologie te lezen. Haar 'encyclopedische passie', nietwaar.

Wanneer een buurman sterft, gestikt door een reeënbotje in zijn keel, is mevrouw Duszejko overtuigd dat zijn dood geen ongeluk was, maar wraak van de reeën omdat hij hun soortgenoten had gedood. En dan krijgt het boek de allures van een misdaadserie: de ene dode na de andere volgt, in de meest bizarre omstandigheden, maar het wordt steeds duidelijker dat het om moord gaat. 'Door de dieren', probeert

mevrouw Duszejko de politie met allerlei argumenten te overtuigen – want de slachtoffers zijn niet toevallig leden van een jagersclub. De plot is verrassend, maar de uitwerking ervan vind ik wat minder geslaagd. Kortom, een leuk boek, maar de vijf sterren die het van NRC Handelsblad krijgt, zijn er toch net eentje te veel.

Wel geef ik graag nog enkele wijsheden mee:

'Alles gaat voorbij. Een Wijs Mens weet dat vanaf het prille begin en heeft nergens spijt van.'

'De psyche is ons afweersysteem: ze zorgt ervoor dat we nooit zullen bevatten wat ons omringt.'

'Daar gaat het denk ik om in het gebed: rustig nadenken, niets willen, om niets vragen; gewoon je eigen hoofd op orde brengen.'

De rustelozen

De rustelozen wordt mijns inziens ten onrechte een roman genoemd. Het is veeleer een bundel kortverhalen, waarvan sommige geen direct verband lijken te houden met de rest, andere dan weer in elkaar overlopen.

Tokarczuk vertrekt vanuit haar eigen levensverhaal, haar studies psychologie en haar reislust (of -drang). Aan dat vertrekpunt worden enkele draden of verhaallijnen geknoopt die zich door het boek weven.

Een eerste verhaallijn is een bespiegeling over ruimte en tijd, met rugzaktoeristen op zoek naar hun wortels, luchthavens als autonome stadstaten (*'de locatie ervan ligt vast, maar de burgers veranderen voortdurend'*), het eiland als eerste symbool van socialisatie enz. Een zin die daarbij geregeld terugkeert is deze: *'Het doel van mijn pelgrimstocht is altijd een andere pelgrim.'*

Sommige delen zijn non-fictie en voelen encyclopedisch aan, zoals de beschrijving van wassen beelden in het Josephinum in Wenen. Maar hier vind je dan weer het aanknopingspunt voor een tweede verhaallijn, de fascinatie voor de dood, die zich uit in verschillende pogingen van de mens om die dood te verschalken: door mummificatie, religieuze relikwieën, het bewaren van lichaamsdelen in formaline en plastinatie. Historische figuren en feiten worden daarbij vermengd met fantasie, de scheidingslijn is niet altijd duidelijk. Zo passeren de anatoom Frederik Ruysch, keizer Jozef II van Wenen, tsaar Peter I, het syndroom van Stendhal en het hart van Chopin de revue.

Naast de fascinatie voor de dood, komt ook een zekere frustratie over het ouder worden meermaals tot uiting. Ze komt daarbij tot een bittere

vaststelling: *'Niemand heeft ons geleerd oud te worden, dacht ze, we weten niet hoe het gaat. Wanneer we jong zijn, lijkt het alsof die ziekte alleen anderen treft. Wij echter blijven om niet helemaal duidelijke redenen jong. Oudere mensen behandelen we alsof ze er zelf schuld aan hebben, alsof hun kwaal, diabetes of sclerose, hun verdiende loon is.'*

Toch ziet ze een uitweg. Centraal in het boek staat immers deze bezwering: *'Schommel met je lichaam, beweeg, sta niet stil. Alleen zo kun je aan hem ontkomen. Hij die over de wereld heerst, heeft geen macht over beweging en weet dat ons bewegende lichaam heilig is, alleen wanneer je je beweegt, kun je aan hem ontsnappen. Beweeg je dus, schommel, wieg met je lichaam, ga, ren, vlucht, want zodra je de controle over jezelf verliest en stilstaat zullen zijn grote handen je vastgrijpen en je in een marionet veranderen, je zult omhuld worden door zijn adem die naar rook, uitlaatgassen en naar de grote vuilnishopen buiten de stad stinkt. Hij zal je kleurrijke ziel in een klein, oppervlakkig zieltje veranderen dat uit krantenpapier is geknipt, hij zal je bedreigen met vuur, ziekte en oorlog, hij zal je bang maken tot je je rust verliest en niet meer kunt slapen.'*

Afsluiten doet ze ten slotte met deze raad: *'Schaam je niet – ik denk aan diegenen die staan te wachten tot de gate opengaat – haal jullie dagboeken tevoorschijn en schrijf. We zijn immers met velen, zij die dingen neerschrijven. Het is niet aan ons te zien dat we elkaar bekijken, we richten onze ogen niet hoger dan onze schoenen. We zullen elkaar wederzijds beschrijven, dit is de veiligste manier van communiceren, we zullen elkaar wederzijds omzetten in letters en initialen en vereeuwigen op vellen papier; we zullen elkaar plastineren, onderdompelen in de formaline van de zinnen.'*

En tot slot nog een leuk weetje voor onze lezers: ook Toverberg duikt ergens op: *'dat stadje vol villa's met de sprookjesachtige naam Toverberg'*.

De Jacobsboeken

En ja, dan zijn er nog *De Jacobsboeken*. Een kanjer van een roman rond de historische figuur Jacob Frank (1726-1791). De roman begint zeer veelbelovend, maar na enkele hoofdstukken ben je al zozeer overspoeld door personages dat het moeilijk wordt om te volgen. Bovendien komen er zoveel referenties aan Joodse gebruiken en tradities in voor, dat het voor een leek op dat vlak al helemaal onbegrijpelijk wordt.

Ik was dan ook enigszins opgelucht te merken dat ook een professional als Kris Van Heuckelom twee pogingen nodig had om *De Jacobsboeken* te

recenseren. Een uitdaging dus!

(cf. <https://www.dereactor.org/teksten/de-jacobsboeken-olga-tokarczuk>)

Bronnen

www.nobelprize.org

Olga Tokarczuk, *Jaag je ploeg over de botten van de doden*, De Geus, Amsterdam-Antwerpen, 2020, 293 blz.

Olga Tokarczuk, *De rustelozen*, De Geus, Amsterdam, 2011, 441 blz.

Olga Tokarczuk, *De Jacobsboeken*, De Geus, Amsterdam, 2019, 914 blz.

De leesgroep Zedelgem leest

Door Marie-Claire Devos

DE KROON MET TWEE PIEKEN – Guido van Heulendonk

Guido van Heulendonk, pseudoniem van Guido Beelaert, is een Vlaams schrijver, wiens schrijversnaam is ontleend aan de plaats waar hij woont en werkt, namelijk in Heulendonk (Adegem). Hij schrijft hierover in zijn *Zelfportret en documentatie*.

Geboren in Eeklo op 17 november 1951, vertrekt hij na zijn studies aan het Sint-Vincentiuscollege in Eeklo naar de Rijksuniversiteit Gent, waarna hij van 1975 tot 2011 werkzaam is in het onderwijs, eerst in diverse secundaire scholen, later aan Hogeschool Gent.

Zijn werk omvat romans, verhalenbundels, toneelstukken, poëzie, essays en polemieken. Terugkerende thema's zijn het noodlot en de gevolgen die toevallige omstandigheden kunnen hebben op iemands leven, zijn relaties en maatschappelijke posities.

Hij debuteerde als schrijver in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* in 1983 met *Het vierde woord*, een start voor de latere novelle *Vreemde vogels* in 1989.

In 1985 verscheen zijn eerste roman *Hoogtevrees*, die in 1987 werd bekroond met de aanmoedigingsprijs van de Provincie Oost-Vlaanderen en dat in hetzelfde jaar verfilmd werd door de Vlaamse openbare televisie in een regie van Vincent Rouffaer.

De Kroon met twee pieken is een gelaagde literaire roman, misschien een kroniek, die het leven an sich beschrijft, niet erg hartstochtelijk,

evenwel handelt over een manier om iets over het leven te zeggen: het noodlot, relaties die een sleur worden, kapotgaan en weer hersteld worden, over hoe verlangens, keuzes, uiteindelijk het leven beïnvloeden. Over de impact van je jeugd in je verdere leven. Het hoofdpersonage Werner Vrysoone vertelt zo over zijn wel en wee, zowel over de kneuterige kant van het leven als over het gevangen zitten in sociale structuren en maatschappelijke geplogenheden.

De opmerkelijke, verrassende opbouw van de roman via allerlei communicatievormen: aantekeningen uit dagboeken, krantenberichten, schoolrapporten, brieven, e-mails, officiële documenten van de gemeente, theaterteksten enz., geven een scherp en duidelijk beeld van elk van de personages.

Er is een onderstroom van dragende vragen die soms hardop worden uitgesproken door de verschillende personages, maar die je via de stijl helemaal meeslepen in, met en rond het hoofdpersonage. En zo kom je tot een veelzijdig inzichtbeeld van Werner Vrysoone, het hoofdpersonage, dat eigenlijk in hoofdzaak wordt aangestuurd door de respectieve zij-inbreng van en door 'de anderen'. Die anderen zijn dan bijvoorbeeld zijn eerste vrouw Conny Bruynzele, de activiste, en later Mary Jane, zijn tweede echtgenote; zijn biologische dochter Paulien en plusdochter Hedda. Zij leven op gespannen voet, waarbij de vader voor een bikkelharde keuze gesteld zal worden. Kan hij in dit geval een onpartijdige vader zijn tussen deze botsende persoonlijkheden, elk met een traumatisch verleden?

De interesse van Werner voor de muziek van de jaren '70 is een muzikale serpentine doorheen het verhaal. Fleetwood Mac, met de legendarische Peter Green als lichtend voorbeeld, speelt een belangrijke rol als identificatie voor de adolescent Werner Vrysoone. Zo ook de onsterfelijke *Guitar Man* Eric Clapton, en vele andere iconen uit die periode, Hendrix, Back, B.B. King, Page, Blackmore. Het nummer *Albatros* voert Werner Vrysoone naar de hoogste regionen. Maar de Albatros is niet zo handig in het landen, ook Werner Vrysoone niet; al

met al zal het teveel aan opgehoopte strapatsen in zijn leven ervoor zorgen dat hij, begin 2001, met een acute depressie in de psychiatrische afdeling AZ Alseberg belandt.

De spreekbeurt van Paulien, zijn dochter, is een contrapunt in het verhaal, dat zal leiden tot een breuk met haar vader. Voor Paulien is het een soort noodzakelijke oerbehoefte omdat ze de dood van haar moeder nog niet heeft verwerkt. Paulien zal uiteindelijk in haar toneelambities haar trauma's omzetten in succesvolle toneelstukken die de spanningen met haar vader ten top drijven. Een van de titels, *Provocandus*, spreekt wat dat betreft boekdelen.

Hedda, de plusdochter en kind van een eerdere kortstondige relatie van Conny, zoekt een vaderfiguur, maar haar puberale gedragsproblemen zullen er uiteindelijk voor zorgen dat ze alle banden met het gezin verbreekt. Ze verliest zichzelf in een radicale godsdienstwaan.

Je wordt door de auteur letterlijk opgepakt in de gelaagdheid van een harmonieus uitgebalanceerd verhaal, waarin de mens centraal staat, binnen een harde realiteit, beschreven via een soort raderwerk in het leven van zorgvuldig psychologisch uitgediepte personages van vlees en bloed. De auteur levert hier een toproman af, met veel leesplezier, omdat je ongewild jezelf herkent, hetzij in een van de personages, hetzij in de aangehaalde situaties.

Dit werk van Guido Van Heulendonk getuigt van een grote virtuositeit die uitnodigt om meer van hem te lezen. Zijn stilistisch vernuft is indrukwekkend!

Het verspringen in de tijd, vooruit en achteruit, kan weliswaar niet voor iedereen gemakkelijk te volgen zijn, maar zijn beeldrijke metaforen, zijn directe schrijfstijl, de perspectiefwisselingen en de complexe familiedynamiek maken *De kroon met twee pieken* een echte pageturner. Wat ik evenwel zeer belangrijk vind, is dat Guido van Heulendonk de lezer voldoende ruimte biedt om het al dan niet eens te zijn met de personages of hun beeldvorming, of het nu gaat over politiek, religie, alcoholisme, depressie, gevoelens, verlies, generatie- & topografisch trauma ...

Als u besluit het boek te lezen, let dan ook eens op de diverse stijlen die Van Heulendonk hanteert in zijn dialogen.

Ik wil graag eindigen met het motto uit het boek:

Fled is that music 'Do I wake or do I sleep'

Of misschien toch eindigen met een quote van Milan Kundera?

'Het enige wat ons overblijft tegenover die onontkoombare nederlaag die het leven wordt genoemd, is de poging het te begrijpen.'

DE GESTRESTE SAMENLEVING

Met een niet-literair onderwerp kleurden wij op 7 september jl. even buiten de lijntjes. Professor en psychiater Stephan Claes bracht ons een beklijvende lezing over onze gestreste samenleving. In een eerste deel, het uitputtingssyndroom, schetste Claes aan de hand van een fictieve patiënt, Hanna, het beeld van een zieke zonder ziekte: somatische klachten waarbij alle geraadpleegde specialisten enkel konden constateren: alles volkomen normaal. Een toestand die Claes omschreef als 'uitputtingssymptoom'. Het lichaam dat uitgeput is en daarom protesteert met allerlei signalen. In een tweede deel werd expliciet ingegaan op de cruciale taal van het lichaam, waarbij uiteraard niet te ontkennen valt dat elke persoon zijn/haar eigen draagkracht bezit. Hierbij werd het ongelijk van Descartes - met zijn scheiding tussen geest en lichaam (een machine) - aangekaart en waarvan wij de gevolgen tot op vandaag zien. Op te merken valt dat de mens (van vandaag) bestendig onder druk staat; maar waar komt die druk dan vandaan? Om te beginnen willen we steeds te veel, we willen alles zo perfect mogelijk doen en met de vrijheid die de meeste mensen genieten, willen wij ook ons eigen leven zelf vormgeven, op zich geen negatieve neiging. Pico della Mirandola schreef het al in de 15de eeuw: 'Mens, jij bent aan geen enkele beperking onderworpen.' Inderdaad prachtig, maar toch beangstigend, want het vraagt initiatief en verantwoordelijkheid en dat kan best heel belastend zijn. Ten eerste willen wij erbij horen, ten tweede verlangen wij (heel menselijk) wat anderen verlangen of bezitten, meer nog, wij willen dan weer in alles wat we doen excelleren. En uiteraard komt dan de hamvraag: welke oplossingen biedt de gezondheidszorg?

Om te beginnen merken wij rondom ons maar al te veel loutere symptoombestrijding en de gangbare preventiemaatregelen: meer bewegen, gezonder eten, beter (niet méér!) slapen, ... Weinig nieuws onder de zon, je hoeft er zelfs geen arts voor te raadplegen, maar ... houden wij ons wel aan deze banale, maar waardevolle maatregelen? Haken wij niet af na drie of vier best bedoelde pogingen? Fundamenteel is echter dat wij eerlijk en opmerkzaam durven te luisteren naar ons lichaam, hierbij kunnen bepaalde therapieën wel van nut zijn: (echte) mindfulness bijvoorbeeld. Stoppen met werken klinkt drastisch, maar is soms gewenst. Antidepressiva? Die hebben zeker hun nut, maar dan voor mensen met een klinische depressie, de overlapping met het

uitputtingssyndroom geeft hier aanleiding tot een grijze zone. Psychotherapie dan? Met wat geluk kom je dan bij een 'goede' psycholoog terecht - die zijn er dus wel - maar dan stuiten wij op de grenzen van het systeem, de lange wachtrijen, weet je wel. Maar Stephan Claes had tot slot een aantal vergeten vaardigheden in petto, vergeten omdat ze vroeger - niet zo heel lang geleden, twee of drie generaties bijvoorbeeld - wel deel uitmaakten van onze cultuur.

Primo: mededogen, een zeer ouderwets, maar toch zo treffend woord, mededogen voor het eigen lichaam maar ook voor jezelf als persoon. Secundo: zelfkennis, synoniem van nederigheid, maar dit laatste woord heeft een ietwat negatieve connotatie. Tertio: vergeving. Vergeving als middel voor psychisch welzijn? Er zijn wetenschappelijk studies gemaakt waarin dit verband onomwonden vaststaat. Tot slot: dankbaarheid! Zeer delicaat om dit bij patiënten over te brengen: 'Wees dankbaar, er zijn heel wat mensen met grotere problemen dan jij.' Met dit soort gemeenplaatsen gaan patiënten uit hun dak, en terecht ... maar toch: dankbaarheid speelt een essentiële en bewezen rol in de therapie.

ISLAMITISCHE ARCHITECTUUR IN SPANJE

Na een beknopte historische inleiding over de verovering van het Iberische schiereiland vanaf 711 door verschillende Arabische groepen, kregen wij, na een al even beknopte uitweiding over de islamitische organisatie van het rijk, de landbouw met haar vergevorderde waterhuishouding, de taal- en letterkunde, de wetenschappen en de godsdienst, een razend interessant overzicht van de islamitische cultuur en meer bepaald de bouw- en decoratiekunst in Al-Andaluz. Uiteraard moest de spreekster, kunsthistorica Catherine Joostens, zich vooral beperken tot enkele iconische sites en het heeft niemand verwonderd dat dit de grote moskee van Cordoba, de paleisstad Medina Azahara en het Alhambra van Granada waren.

Van de Mezquita of de moskee van Cordoba onthouden wij vooral de indrukwekkende zuilengangen met hun dubbele bogen, als het ware een woud van ruim 860 rood-wit gestreepte marmeren pilaren met gebeeldhouwde kapitelen, waarvan sommige nog dateren uit de Visigotische tijd, voor de aankomst van de islam. Maar ook de rijkversierde mihrab, een nis in de buitenmuur die geacht wordt de gebedsrichting naar Mekka aan te geven (zuidoosten), maar die hier naar het zuiden wijst. Het is de plaats die alleen de imam mocht betreden, vanwaar hij de gelovigen toesprak en door alle aanwezigen te horen was dankzij de rijkversierde sint-jakobsschelpvormige koepel. Ook de koepel in de maksoera, een vertrek exclusief bestemd voor de

heersers, is zeer fraai gedecoreerd met mozaïek. Mooi en verhelderend was het filmpje met de visualisering van de uitbreiding van de moskee van Cordoba, waarbij duidelijk gemaakt werd hoe de drie latere grote uitbreidingen rekening gehouden hebben met het oorspronkelijke grondplan, door de parallelle zuilenrijen met hun twee verdiepingen te behouden.

Catherine Joostens had ook veel aandacht voor de talrijke versieringen van de wanden met hun ornamentale bekleding, waarin vaak mooi gestileerde kalligrafische inscripties verwerkt zijn. Met een korte tussenstop in de paleisstad Medina Azahara in de buurt van Cordoba (meer dan de moeite waard voor wie Cordoba bezoekt) en een ommetje langs de moskee (nu katholieke kerk) Cristo de la Luz in Toledo, kwamen wij, nog altijd naar adem happend, terecht in het beroemde Alhambra van Granada: een stad in een stad. Pas in de 13de eeuw gebouwd, streelden alle gebouwen van het Alhambra al onze zintuigen. Zeker voor onze ogen viel er bijzonder veel schoonheid te beleven: onze wandeling begon in de Mexuarzaal (Mashwar) met de verschillende lagen van decoratie: wanden bedekt met bontgekleurde en kunstig vervaardigde azulejos, de sierlijke kolommen met prachtige kapitelen, het minutieus bewerkte plafond ... Via een mooi hofje kwamen we terecht in het Palacio de Comares, het paleis van de sultan, gelegen aan de Patio de los Arrayanes, de mirtenhof; we passeerden het badhuis om terecht te komen in wellicht de beroemdste locatie van het Alhambra: de Patio de los Leones, met de wereldberoemde leeuwenfontein. Onderweg mochten we onze ogen uitkijken naar de talrijke honingraatgewelven, de arcades in puur filigraan, de wandtegels, de zuilengangen enzovoort. Ruiken was er niet direct bij, maar in de lente moet het in de mirtenhof heerlijk toeven zijn; ook in het hoger gelegen Generalife geniet je van een spervuur aan geuren in deze islamitische tuin. Proeven konden we met enige verbeelding dankzij een foto van enkele typische streekgerechten (o.a. arroz con leche met veel saffraan), om te horen hoef je maar naar het kabbelende water in de irrigatiegoten of de kabbelende fonteintjes te luisteren en op een van de fontein staat een gedicht van Ibn Zamrak. En voelen? Dit zintuig werd (wijselijk?) overgeslagen.

In de resterende tijd ging Catherine Joostens nog even in op de nawerking van de islamitische aanwezigheid in Spanje. Ze had het over de Mozaraben, christenen die leefden onder islamoverheersing en vaak naar Noord-Spanje verhuisden, naar Léon bijvoorbeeld, waar ze de San Miguel de Escalada bouwden, gekenmerkt door een zuilengang met hoefijzervormige bogen en typisch islamitische rolmedaillons. Mudejarstijl, waarin moslim- en christelijke kunstvormen zijn verweven, vinden wij in de baksteenkerken in Noord-Spanje, in de gevel van El Pilar, de kathedraal van Zaragoza. Ook de islamitische invloed op de

Joodse Sinagoga de Santa María in Toledo was te zien. Een laatste oversteek naar Latijns-Amerika openbaarde een aantal neostijlen uit de 19de en 20ste eeuw, volledig geïnspireerd op islamitische voorbeelden uit Spanje.

DE DRONKEN FILOSOOF

In *De dronken filosoof* van Thomas Crombez worden vijftientig filosofen behandeld, maar omwille van het overzicht beperkte Thomas zich tijdens zijn lezing tot acht filosofen: vier uit de 19de eeuw (Paolo Montegazza, William James, Sigmund Freud, Friedrich Nietzsche) en vier uit de 20ste eeuw (Aldous Huxley, Ernst Jünger, Georges Bataille en Heiner Müller). Allemaal - behalve Nietzsche - hebben ze persoonlijk geëxperimenteerd met roesmiddelen. Vooraf wees Thomas ons op het brede domein waar roes voor staat. Ook verantwoordde hij zijn keuze om enkel teksten van de voorbije 200 jaar te bespreken, want pas sinds zolang kwamen er heel wat roesmiddelen bij in onze westerse wereld, gaande van morfine (1804) tot LSD (1938) en tussenin bevinden zich de bekende middelen zoals ether, lachgas, opium, cocaïne, amfetamine, heroïne en mescaline (getrokken uit de Zuid-Amerikaanse peyoteplant). Ook cannabis hoort in dat rijtje thuis. In tegenstelling tot exotische volkeren die roesmiddelen vooral collectief bij bijzondere gelegenheden gebruikten, werd het gebruik in het Westen vooral een privé-aangelegenheid, waarbij niet zozeer het gebruik op zich (alhoewel verslaving!) dan wel de combinatie met arbeid en in het verkeer voor problemen zorgde.

Een voor een werden dan de acht eerdergenoemde filosofen behandeld: Montegazza, een Italiaanse antropoloog, arts en schrijver van sciencefiction romans *avant la lettre* (waarin o.m. betaling met kredietkaarten en de Europese unie voorspeld werden), had tijdens een reis door Argentinië kennisgemaakt met de cocaplant en het effect ervan op de plaatselijke bewoners. Zo is hijzelf cocabladeren beginnen kauwen en streefde hij ernaar deze wonderbare stimulerende plant zo snel mogelijk in Europa te initiëren. William James, in navolging van Benjamin Blood, ontdekte door zelfexperimenten de 'voordelen' van lachgas (distikstofmonoxide), hij schreef zijn ervaringen neer in een nogal ongecontroleerde stijl die vandaag erg grappig aandoet. De (zeer) jonge Freud probeerde het dan weer met (lage dosissen) cocaïne en slaagde erin zijn vriend en collega, dokter Fleischl, met behulp van cocaïne van zijn morfineverslaving af te helpen (maar moest dan constateren dat Fleischl nadien het slachtoffer van cocaïneverslaving werd). Nietzsche (hij was geheelonthouder) heeft voor zover wij weten nooit roesmiddelen gebruikt, maar kwam in het schrijven zelf tot een roeservaring, iets wat

hij ook aan alle kunstenaars toeschreef en zeker aan zijn toen nog goede vriend en idool Richard Wagner. Van Nietzsche kennen we in elk geval zijn theorie over de Dionysische roes. Aldous Huxley schreef met zijn *The doors of perception* zijn bevindingen neer over het gebruik van mescaline. Met Timothy Leary (de uitvinder van LSD) vond hij dat mensen recht hadden op een 'chemical holiday'.

Georges Bataille was een erg gespleten figuur: tijdens de dag was hij een keurige bediende in de Bibliothèque nationale de France, na de werkuren schuimde hij de louche buurten van Parijs af en had hij het over de erotische roes in zijn geschriften, een roes die hij heel erg au sérieux nam, en hij was ervan overtuigd dat die roes leidde tot een verlies van onszelf en ons dicht bij onze ondergang bracht. Thomas Crombez behandelde dan de staalvreter Ernst Jünger, de toneelschrijver en regisseur Heiner Müller en de hedendaagse Belgische filosoof Laurent De Sutter samen. Deze heren beseften dat de gemakkelijke toegankelijkheid en het veelvuldig gebruik van roesmiddelen inherent geworden was en is aan onze maatschappij en anderzijds dat er terzelfdertijd geen plaats meer is om zich over te geven aan de zuivere roes (er is altijd wel de grasmaaier van de buurman of een overvliegend vliegtuig dat de volledige beleving verhindert). Kapitalisme en druggebruik gaan bovendien hand in hand, cf. het boek van De Sutter, *L'âge de l'anesthésie*, in het Nederlands minder subtiel vertaald als *Narcokapitalisme*.

DE ZUSSEN BRONTË

Met drie waren ze, of eigenlijk met vijf of zes, als je twee niet schrijvende zussen en een broer meerekent: Charlotte, Emily en Anne. Uiteindelijk beperkte Magda Michielsens zich tot twee zussen, Charlotte en Emily, en tot twee van hun romans: *Jane Eyre* van Charlotte en *Wuthering Heights* van Emily, twee absolute meesterwerken, allebei verschenen in 1947, het zgn. Brontë-jaar. Maar eerst gaf Magda ons een inkijkje in het 'gezin' Brontë en de lugubere woonomgeving naast het kerkhof. De tirannieke, zwijgzame vader, de drugs- en alcoholverslaafde broer - hij heeft zich doodgedronken - en dan de schrijvende zussen: geen van hen werd ouder dan 39! Elisabeth Gaskell schreef vlak na Charlottes dood in 1857 een wat vertekende biografie over haar (*Life of Charlotte Brontë*). Charlotte en Emily belandden in een internaat in Roe Head, waar Emily zowat sterft van heimwee naar haar 'moors', maar later, in 1842, toch met Charlotte naar Brussel trekt, onder meer om Frans te leren. Daar verblijven de zussen in het 'Pensionat Héger', waar Charlotte verliefd wordt op de getrouwde eigenaar Constantin Héger. Haar hartstochtelijke brieven aan hem zijn bewaard.

De Nederlandse schrijfster Jolien Janzing schreef met *De meester* een historische roman over die relatie.

Magda Michielsen besprak dan *Jane Eyre* van Charlotte. Het jonge meisje Jane dat als gouvernante dient bij de rijke Rochester en ja, op hem verliefd wordt, maar niet weet dat hij getrouwd is met een Caraïbische vrouw, die als gekkin opgesloten is op een zolderkamer. De Brits-Caraïbische schrijfster Jane Rhys schreef in 1966 *Wide Sargasso Sea*, het verhaal van Jane maar dan vanuit het standpunt van de opgesloten vrouw. Ook maakten wij kennis met de illustraties van Paula Rego bij *Jane Eyre*.

Daarna was *Wuthering Heights* van Emily aan de beurt, *A Clockwork Orange* van de 19de eeuw, zoals Magda het noemde, en het gruwelijkste boek dat zij ooit gelezen heeft. Een raamvertelling over twee families en twee generaties op de barre, onherbergzame heidevlakten van Yorkshire, verteld door een toenmalige huurder en de meid die in dienst was bij beide families en dus alles van dichtbij had meegemaakt. Het verhaal van de wrede Heathcliff, die op een dag als dakloos jongetje door vader Earnshaw meegebracht werd. Heathcliff groeit op in het gezin waar ook de dochter Catherine toe behoort. De twee leeftijdgenoten vatten een onblusbare liefde op voor elkaar, maar wegens het standenverschil kunnen ze niet trouwen. De vertelling is behoorlijk ingewikkeld en leidt finaal tot zeer wreedaardig pestgedrag van Heathcliff tegenover alle leden van de twee beschreven families.

Poëzie

AAN LEOPOLDUS M.F. TIMMERMANS

voor Gaston Durnez

Als ik een ogenblik God mocht worden,
Felix, dan zou ik je bloed nog één keer
laten zingen, hoog en helder laten
zingen zoals de moezel zong
in die mystieke kelder in Maastricht;
zingen zoals hij zong in de broze
roemers van Bruegel, Brouwer, Bosch.

Felix – het zal niet mogen zijn. Maar nog
branden er kaarsen in een kring, nog
worden er bekers op je leven geheven –
want allen die je hebben gelezen
kennen de vreugden van het vlees,
kennen de vrede van het vergeten.

Felix – alle namen smelten in de sneeuw.

Renaat Ramon

ONVOLTOOIDE STORM

voor Marc Braet

Iedereen weet
Dat je niet dood bent –
Maar
Waar
was je eigenlijk al die tijd?

Waarom
stapte je in de storm?
vergaderde je eeuwig?
was je huis niet altijd bewoonbaar,
niet altijd liefde, en zo vaak leeg?

Waarom heb je zo vaak de trein genomen,
met je woorden op reis gegaan,
van je vrouwen en
van je vrienden overhaast afscheid genomen?
bij nacht en ontij gevlogen,
met je eend gereden en gerotst?

Waarom heb je naar het signaal van potemkin geluisterd?
En waarom kleeft er bloed op de mirte?

Beken het maar
beken: ook jij
je hebt geleefd.

Renaat Ramon

Te Beleven

Door Bart Madou

PANELGESPREK OVER HET LEZEN VAN DE KLASSIEKEN

Twintig jaar geleden was onze allereerste activiteit een panelgesprek over 'Waarom de klassieken lezen?' Drie panelleden gingen toen in discussie over deze vraag. Omdat wij 20 jaar bestaan, willen wij dit panelgesprek min of meer herhalen, zij het met andere panelleden en een licht gewijzigde titel: 'Waarom de klassieken (niet) lezen?' Drie fervente lezers geven hun visie op dit onderwerp en putten uit hun rijke leeservaring: Lieve Van Wassenhove en Patrick Dewulf begeleiden leesgroepen en Andreas Van Rompaey, specialist naoorlogse Nederlandstalige letterkunde, kennen wij vooral door zijn bijdragen in *Toverberg*.

Zoals u allicht weet, publiceerde de Italiaanse schrijver Italo Calvino - een Oulipiaan van het eerste uur (zie vorige Toverbergen daarover) - in 1991 een aantal essays die hij bundelde onder de titel: 'Waarom zou je de klassieken lezen?' In zijn inleidend essay geeft en bespreekt hij veertien definities van wat een klassieker volgens hem is. De eerste definitie (of eigenschap) is al veelbetekenend en veelbelovend om een panel te starten toch? Calvino stelt: 'Klassieke boeken zijn boeken waarover je gewoonlijk hoort zeggen: ' *"ik ben ... aan het herlezen"* en nooit *"ik ben ... aan het lezen"* '.

Wij hebben ook gevraagd aan de panelleden om vooraf een lijstje op te stellen van hun tien klassiekers, zowel van Nederlandstalige auteurs als van auteurs wereldwijd. Die lijstjes ontvangen jullie bij het binnenkomen.

Waarom de klassieken (niet) lezen?

Zondag 25 januari 2026 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem

DE KLEINE PRINS, EEN FAMILIEVOORSTELLING

Antoine de Saint-Exupéry zat in een dipje toen zijn uitgeefster hem voorstelde: waarom zou je niet eens een kinderboek schrijven? En ja, waarom niet? Het werd *De kleine Prins*, het verhaal van een piloot die motorpech heeft in de woestijn en daar het onverwachte bezoek krijgt van een klein ventje, de kleine Prins, die hem soms heel vreemde vragen stelt, maar hem ook uitnodigt om na te denken over allerlei op het eerste zicht kinderlijke vragen, maar vragen met een diepere inhoud. Zo krijgen wij heel wat levenslessen te lezen.

Op zondag 22 februari kunnen wij luisteren naar het verhaal van *De kleine Prins* en genieten van de tekeningen die de Saint-Exupéry

eigenhandig gemaakt heeft voor zijn verhaal.

Deze voorstelling is speciaal voor kinderen, maar volwassenen zijn ook welkom, want zij kunnen nog veel leren uit de kindermond van de kleine prins. Op het einde van deze uitzonderlijke activiteit worden er onder de aanwezige kinderen vijf exemplaren van *De kleine Prins* verloot.

Inschrijven bij voorkeur via de Bibliotheek van Zedelgem:

bibliotheek@zedelgem.be – Tel. 050/20 80 08.

Kinderen tot 12 jaar gratis, volwassenen: 5 €.

***De kleine Prins*, zondag 22 februari 2026 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem, in samenwerking met de Bibliotheek Zedelgem.**

DE KESEL THOMAS MANNLEZING

Marc De Kesel (marcdekesel.weebly.com) is filosoof, essayist en emeritus-hoogleraar (Radboud Universiteit, Nijmegen). Hij heeft verscheidene boeken op zijn naam staan en publiceerde vooral over kunst en cultuurkritiek, maar ook over filosofische, psychologische, religieuze of mystieke onderwerpen.

Voor de 15de Thomas Mannlezing koos De Kesel als titel: 'Het ongezien moderne van moderne kunst'. De moderne beeldende kunst verkeert volgens De Kesel in een crisis, deze stelling illustreert hij met een eigenzinnige kijk op wat hij het ongeziene noemt. In een recent essay beweert De Kesel nog: 'Waarheid, daar gaat het om in de kunst', waarbij hij refereert aan een brief van de stokoude Cézanne aan een jonge collega: '*Je vous dois la vérité en peinture, et je vous la donnerai*'. Een belofte die Cézanne niet heeft kunnen waar maken. Binnen onze beeldcultuur (lees: binnen onze tot beeld geworden wereld) is de plaats van de beeldende kunst, op zijn zachtst uitgedrukt, verschoven naar de marge. Op een steeds weer vernieuwende wijze moet kunst voorstellen dat hetgeen ze wil voorstellen – de realiteit, de waarheid – aan haar voorstelling ontsnapt.

Ongetwijfeld een bijzondere Thomas Mannlezing om beslist naar uit te kijken!

15de Thomas Mannlezing, zondag 22 maart 2026 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem

HET BOEK ALFA

Ivo Michiels werd in 1923 te Mortsel geboren als Henri Ceuppens en overleed in 2012 in Le Barroux, Frankrijk.

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog vluchtte hij naar Zuid-Frankrijk, werd daarna als verpleger tewerkgesteld in Duitsland en verbleef na de bevrijding korte tijd in een Belgisch interneringscentrum. Deze gebeurtenissen hadden hun weerslag in zijn latere werk.

Hij begon zijn carrière als corrector en redacteur bij het Antwerpse Handelsblad en als docent filmanalyse aan het Hoger Rijksinstituut voor Toneel en Cultuurverspreiding te Brussel. Zijn eerste roman, *Het vonnis*, verscheen in 1949. Aanvankelijk was zijn werk vrij traditioneel, maar met *Het afscheid* (1957) sloeg hij een andere richting in. De situatie waarin de personages verkeerden was niet langer anekdotisch, maar vormde de eigenlijke kern van de roman. In *Het boek Alfa* (1963) gebruikte hij nog louter de taal om het hoofdthema weer te geven. Zijn werk werd steeds abstracter en algemener, de vorm werd de eigenlijke inhoud.

Het boek Alfa was het eerste deel van een vierdelige cyclus. In 1968 verscheen het tweede deel, *Orchis militaris*; in 1971 deel drie, *Exit*, en met *Dixi(t)* sloot hij in 1981 de cyclus af.

Behalve romans schreef Michiels ook twee dichtbundels, een aantal scenario's en essays. Hij werkte mee aan verschillende tijdschriften en radio- en tv-programma's. In 2021 kreeg hij de *America Award* voor zijn '*levenslange bijdrage internationaal schrijverschap*'. Michiels' werk werd in het Frans, het Pools en vooral in het Duits vertaald.

Het boek Alfa

De Noorse professor Geir Farner (°1992) zegt hierover:

'Wanneer men Het Boek Alfa van Ivo Michiels voor de eerste maal leest, zal men onvermijdelijk moeite hebben om te begrijpen waarover de roman eigenlijk gaat. De plot lijkt erg onklaar daar hij in episodes en situaties, die ogenschijnlijk geen samenhang hebben, is ingedeeld. Ja, de obligatorische held, die alles had kunnen samenbinden, schijnt ook volledig te ontbreken. Alleen hier en daar vinden we brokstukken, die in verband met elkaar kunnen staan.'

Samen met de andere commentaren van Farner, die ik vooraf las, deed dit me wat aarzelen om het boek te beginnen. Ten onrechte, zo bleek,

want achteraf bekeken herken ik me niet in deze analyse. Noch in de gedachte dat het hoofdthema 'onzekerheid' zou zijn.

Persoonlijk vond ik het een uiterst beklijvende roman, waarin we de gedachten volgen van een soldaat die op het punt staat te deserteren. Deze beslissing roept herinneringen op aan alle gebeurtenissen in zijn leven die hem zover hebben gebracht. Die herinneringen worden schijnbaar lukraak, maar toch naadloos met elkaar verweven, als de vlechtmatjes die we in de kleuterschool maakten.

Het zijn herinneringen waar je bepaald niet vrolijk van wordt. Ze getuigen van een grote eenzaamheid en angst:

'Hij kneep zijn hele lichaampje dicht, luisterde naar het joelen aan gene zijde van het deurtje, naar de kinderen waar hij niet bij hoorde, de juffrouwen en de heren waar hij niet bij hoorde, de school waar hij niet bij hoorde en heel even vroeg hij zich af waar hij bij hoorde, zijn vader? zijn moeder? zijn kleinere broer? Ja, hij geloofde wel dat hij hoorde bij hen allen die hoorden bij het huis dat hij kende, de kamer die hij kende, de kachel die hij kende, het bed dat hij kende, en er was de grote jongen die hij kende en waar hij tegelijk bij hoorde en niet bij hoorde en wie weet hoorde hij juist nergens bij en bij niemand bij en was er alleen dat ene gevoel van hoegenaamd nergens bij horen en het andere gevoel van tegelijk wel en niet bij horen maar nooit van echt en helemaal bij horen...'

De tragische herinneringen lijken hand over hand toe te nemen in ernst. Het begint met de keer dat hij de weg kwijtraakt terwijl ze nieuwjaar gaan zingen, dan is er de grote jongen die dieren martelt en hem uitdaagt, er zijn de vernederingen op school en later de gruwelijke pesterijen op het werk, en uiteindelijk is er het seksueel misbruik door een geestelijke. En hoewel een interne stem 'ik wil niet ik wil niet' roept, is er steeds de dwang van bovenaf: '*... er was haast geen minuut op de dag die zonder bevelen was en het begon al vroeg met hop uit je bed en hop bidden en hop een plasje doen en het ging voort met hop bidden en hop eten en hop bidden en hop een kus aan je vader die opstapt en hop een kus aan je moeder die thuisblijft en hop je tas en hop je broer en hop recht naar school met aan de hand je tas en je broer en voort met hop bidden en hop zwijgen en hop spelen en hop ophouden met spelen en hop aan het bord en hop je les en hop je kneukels ...'*

Hij overweegt van huis weg te lopen, maar er was 'tegelijk daarmee het besef dat het nergens toe diende dat je ergens van wegliep want dat zoveel nieuwe bevelen en zoveel nieuwe klappen al voor je klaar lagen terwijl je voor de vorige nog steeds op de loop was ...'.

Uiteindelijk sluit hij zich af van al het onrecht dat hem wordt aangedaan door niet meer te reageren: '*... en omdat de druk daar bleef en hij voor*

lang daarmee getekend was zou het ook geen verschil meer maken of ze er straks opnieuw aan begonnen of er niet meer aan begonnen, het opgaven, het opgaven te vechten om haar en te vechten met hem die toch niet vocht en het reeds daardoor won, doordat er geen sterker neen was dan dit roerloos liggen onder hun handen en geen sterker ja dan dit liggen zonder te horen en zonder te zien en er geen groter macht was dan dit machteloos overrompeld zijn en het daardoor won, het ook morgen zou winnen als ze kwamen, en overmorgen, altijd opnieuw, doordat hij roerloos onder hun handen lag en niet vocht.’ Al lijkt dat hem alleen maar meer problemen te bezorgen.

Maar al gauw duikt het schuldgevoel op, het schuldgevoel dat voor mij het centrale thema is van deze roman. Het is een schuldgevoel dat hij probeert te verdringen, probeert – deels terecht, wellicht – van zich af te schuiven: *‘... wanneer hij neerknielde in het duistere hokje om te biechten en nadacht over alles wat hij nooit had bedreven terwijl het daar in het hokje altijd weer leek of hij het wel had gedaan, keer op keer leek het zo en het bezwaarde hem dermate dat hij aan het eind van benauwenis loog en allerlei opbiechtte wat hij nooit had bedreven ...’*

Maar pas op het einde ontdekken we hoe verpletterend dat schuldgevoel moet zijn, wanneer de ware oorzaak naar boven komt: *‘... de lippen op elkaar klemmen en niets zeggen, vooral niet dat het hem loom en weerloos maakte dat niets met zijn broer kon gebeuren dat niet door hem was gebeurd en het toch altijd zijn schuld zou zijn wat er ook gebeurde en het dus daarom was gebeurd, juist daarom.’*

Slechts een persoon lijkt hem te begrijpen: An. *‘Ze hadden hem bespot en er luidkeels om gelachen toen hij had gezegd dat hij de sneeuw hoorde vallen en hij had gedacht: dit durf ik nooit meer zeggen, zei toch: Als je heel stil bent kan ik het vallen van de sneeuw horen. Ze lachte niet, zei: Als jij heel stil bent hoor ik het ook.’*

Zij is de centrale figuur in zijn leven, zijn reden tot bestaan, de reden ook waarom hij deserteert: hij moet naar haar op zoek: *‘Hij moest nu spoedig bij haar zien te komen, opdat ze niet alleen zou zijn om bang te zijn in het lege huis tussen de huizen die alle waren leeggelopen en niet alleen om er bij te zijn wanneer straks de lege buurt met geweld uit de stad werd genomen, en ineens verlangde hij dat ze zouden blijven, samen, niet weggaan: roerloos aan het raam de straat in leven houden, de gevels in leven houden, en het trottoir en de kinderhoofden en ...’*

Maar of en hoe ze elkaar terugvinden ...

Al gebruikt Michiels hier en daar wat uitdrukkingen die we vandaag als ouderwets beschouwen, en klinken de opsommingen soms ietwat

bombastisch, in het algemeen voelt de roman heel erg modern aan, ik zag zelfs een zekere gelijkenis met de boeken van Jon Fosse.

De kracht van zijn stijl zit enerzijds in de combinatie van herhalingen met steeds verder uitdeinende dimensies: *'En onophoudend de marsbevelen achter zijn rug, het bewegen binnen de muren achter zijn rug, hoorbaar, het bewegen vóór hem in de straat, hoorbaar, heel de omgewoelde stad die aan hem voorbijschoof, voorbijschokte, tolde, reed, rende. Hoorbaar. ...'*

Anderzijds zijn er de prachtige beschrijvingen die al onze zintuigen lijken te activeren: *'Zij: de laatsten gelijk ze voordien de eersten waren geweest, die vroege ochtend toen ze zingend de deur uitgingen terwijl buiten de nacht nog over de aarde hing en in alle huizen en alle boerderijen de lampen waren opgestoken – licht dat walmdde en rook naar petroleum, naar stalmest en baklucht en bedlucht en tantes - ...'*

Ik zou nog tal van andere passages willen citeren, maar aan wie het boek nog niet gelezen heeft, kan ik alleen maar aanraden om het zelf te ontdekken.

P.S. In oktober dit jaar verscheen het levensverhaal van Ivo Michiels, geschreven door Sigrid Bousset, die hem van kindsbeen af van dichtbij kende: *Wat ik haar niet vertelde*, De Bezige Bij, 480 blz.

Bronnen

Ivo Michiels, *Het afscheid - Het boek alfa - Orchis Militaris*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2003, 380 blz.

G.J. van Bork, P.J. Verkruijse, *De Nederlandse en Vlaamse auteurs*, 1985 via www.dbnl.com

Geir Farner, *Analyse van het boek Alfa van Ivo Michiels*, Raam. Jaargang 1967, via www.dbnl.org

Ciboure 1875

Door Bart Madou

EEN SPROOKJE VAN MOEDER DE GANS

Dit wordt dus het laatste stukje gewijd aan de jarige Maurice Ravel. Maar welke compositie te kiezen? Moeilijk. Ravel schreef verschillende meesterwerken en meesterwerkjes. *Tzigane* (geweldig 'zigeunerse' virtuositeit), *La Valse* (kan wedijveren met de *Metamorfosen* van Richard Strauss), *Pavane pour une infante défunte* (van tedere klanken gesproken!), *Daphnis et Chloë*, zijn pianoconcert in D, zijn enige maar sublieme strijkkwartet (het prachtige tweede deel: *assez vif, très rythmé* met die tintelende *pizzicati*), *Gaspard de la nuit* ... om nog te zwijgen van zijn grandioze orkestratie van Moussorgski's schilderijtentoonstelling (*Tableaux d'une exposition*).

Maar nee, ik kies voor een persoonlijke favoriet: *Ma mère l'oye*, moeder de gans, *cinq pièces enfantines*, voor piano, vierhandig, uit 1910 en een jaar later gearrangeerd voor orkest. In 1912 volgde er nog een orkestrale bewerking voor ballet, uitgebreid met nog twee delen.

Pièces enfantines. De vijf oorspronkelijke stukjes waren inderdaad bedoeld voor de kinderen van een bevriend koppel en zijn gebaseerd op sprookjes uit het boek *De sprookjes van Moeder de Gans* van de Franse schrijver Charles Perrault.

Achtereenvolgens kun je horen: *Pavane van Doornroosje*, *Klein Duimpje*, *Laideronnette*, *keizerin van de Pagoden*, *Gesprek tussen de Schone en het Beest* en *De Tovertuin*. Ik was van in het begin gecharmeerd door het middelste stukje met die pagoden. Bij de orkestversie is het vooral de passage met de klarinet die mij bekoorde. Dit deeltje heeft iets geheimzinnigs, iets duister oriëntaals in zich. Dit doet mij dan steeds denken aan de pagode van Chanteloup nabij de Loire, op het einde van die lange dreef.

(pianoversie,
vierhandig)

(orkestversie)

De pagode van Chanteloup

Maurice Ravel, *Ma mère l'oye*
Laideronnette impératrice des pagodes

Crescendo

Door Bart Madou

CLARA CONTRA ALMA

Wanneer was het ook weer? Luxemburg culturele hoofdstad van Europa? 1995, dertig jaar geleden, wat waren wij toen nog jong.

Uiteraard verschillende hoogstaande activiteiten bij die gelegenheid. Heel goed herinner ik mij nog de indrukwekkende fototoonstelling 'The family of Man' van de fotograaf Edward Steichen in het kasteel van Clervaux. Meer dan 500 foto's en voor zover ik mij herinner, allemaal in zwart/wit. Trouwens, deze tentoonstelling is gebleven en kan nog altijd in Clervaux bezocht worden. Maar voor deze *Crescendo* moeten wij naar een ander middeleeuws kasteel in de buurt van de hoofdstad, ik weet niet meer welk kasteel, maar wel dat er toen een concert plaatsvond met op het programma twee vrouwelijke componisten: Clara Wieck, beter gekend als Clara Schumann, want echtgenote van, en Alma Schindler, beter gekend als Alma Mahler, want echtgenote van, voor een tijdje althans.

Voor de pauze werk van Clara, geen idee meer wat er toen op het programma stond, ik vermoed pianomuziek. Na de pauze vol verwachting uitkijken naar de creaties van Alma. Groot was echter mijn verwondering, de muziek van Alma kon in de verste verte niet tippen aan het werk van Clara. Als ik de liederen van Alma afzonderlijk beluister, kan ik mij nog enigszins in haar muziek inleven, maar zo onverwachts in contrast met de scheppingen van Clara Schumann ... wat een afknapper! Zoals wij weten verbood Gustav Mahler zijn veel jongere echtgenote om nog te componeren, eens ze gehuwd waren. Ik begon de man voorzichtig te begrijpen. Net als Alma stond Clara in de schaduw van haar man, Robert, want pas na zijn vroegtijdige dood kwam haar groot talent tot uiting, al heeft ze het als weduwe met haar zeven kinderen niet onder de markt gehad.

Clara was een wonderkind, als negenjarige trad ze voor het eerst op in het Gewandhaus van Leipzig en pas negentien jaar werd ze benoemd tot 'kaiserlich königliche Kammer-Virtuosin'. Zo trad ze in haar jeugd op voor Goethe, was ze ook bevriend met de grote componisten van haar tijd: Mendelssohn, Paganini, Liszt ... maar zoals dat toen (en nu nog?) was: Robert speelde de eerste viool en zelfs op het graf van het koppel - Clara had de wens geuit om op het Alter Friedhof van Bonn begraven te worden naast haar man - staat zij afgebeeld, als de muze van hem, geknield en met een lauwerkrans voor hem in haar hand.

Clara Wieck-Schumann
(1819-1896)

Clara Schumann,
Das Veilchen

Das Veilchen

J.W. Goethe

*Ein Veilchen auf der Wiese stand,
gebückt in sich und unbekannt;
es war ein herzigs Veilchen.
Da kam ein' junge Schäferin
mit leichtem Schritt und munterm Sinn
daher, daher,
die Wiese her und sang.
Ach! denkt das Veilchen, wär' ich nur
die schönste Blume der Natur,
ach, nur ein kleines Veilchen,
bis mich das Liebchen abgepflückt
und an dem Busen matt gedrückt,
ach, nur, ach nur
ein Viertelstündchen lang!
Ach, aber ach! Das Mädchen kam
und nicht in acht das Veilchen nahm,
ertrat das arme Veilchen.
Es sank und starb, und freut' sich noch:
und sterb' ich denn, so sterb' ich doch
durch sie, durch sie,
zu ihren Füßen doch!*

Alma Schindler-Mahler
(1879-1964)

Alma Mahler,
Die Stille Stadt

Die stille Stadt

Richard Dehmel

*Liegt eine Stadt im Tale,
ein blasser Tag vergeht.
es wird nicht lange dauern mehr,
bis weder Mond noch Sterne
nur Nacht am Himmel steht.*

*Von allen Bergen drücken
nebel auf die Stadt,
es dringt kein Dach, nicht Hof noch
Haus,
kein Laut aus ihrem Rauch heraus,
kaum Türme noch und Brücken.*

*Doch als dem Wanderer graute,
da ging ein Lichtlein auf im Grund
und durch den Rauch und Nebel
begann ein leiser Lobgesang
aus Kindermund.*

Buitenbeentjes

VIER METAFYSISCHE DIEREN

Door Bart Madou

Drie illustere onbekenden: Elizabeth Ascombe, Philippa Foot, Mary Midgley en een illustere bekende: Iris Murdoch. Wat hebben deze vier vrouwen gemeen? Zij zijn Brits, zij zijn vrouw, zij zijn jong in het Oxford van vlak voor, tijdens en onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog. En ze zijn filosofen en werden levenslange vriendinnen. De ondertitel van *Het Kwartet* van Clare Mac Cumhall & Rachael Wiseman heet dan ook: *Hoe vier vrouwen de filosofie opnieuw tot leven wekten*. Alle vier geboren in 1919 of 1920 studeerden zij en maakten zij carrière in Oxford. Met de auteurs van *Het Kwartet* volgen wij hen: aan de universiteit, in hun gehuurde kamers, in eetzaal, in nachtelijke pubs, in de trein tussen Oxford en Londen. Het resultaat is een boeiend maar erg Brits relaas van het wel en wee van deze 'gang of four'. Brits, vooral omdat het boek overstelpt wordt met verwijzingen naar typisch Britse instellingen en gewoontes, die weliswaar kort uitgelegd worden, maar die je daarom niet het boek door - 459 bladzijden - onthoudt: de (vice-)chancellor, de Councils, de Firsts, Seconds en Greats, PPE, de (filosofische) clubs, de dons en de vele instituten van Oxford (St John's, New College, St Hugh's College, Somerville College...), de complexe aanstellingsprocedures enz., enz. Bovendien wemelt het van namen van academici en filosofen (mannen en vrouwen), al dan niet professor. Zo kan je op dezelfde bladzijde drie Mary's tegenkomen, van wie er twee nog getrouwd zijn met een Geoffrey. Je gedachten erbij houden dus, maar dat wordt ruimschoots beloond.

Een rode draad doorheen *Het Kwartet* is ook de confrontatie met de zienswijze van de mannelijke professoren en latere collega's, het ging er soms hard, maar vaak ook erg gemoedelijk aan toe.

Mary en Iris hielden zich in hun eerste jaar bezig met vertaal oefeningen naar het Grieks. Zo probeerden zij Lewis Carroll's *Alice in Wonderland* naar het Grieks te vertalen, maar ondervonden al vlug moeilijkheden, bijvoorbeeld bij de grijns van de Cheshire Cat, omdat er geen Grieks substantief voor 'grijns' voorhanden was, enkel voor 'glimlach'. En dus sloten zij zich aan bij de Agamemnon-werkgroep van professor Eduard Fraenkel. Ze werden wel gewaarschuwd: Fraenkel durft zijn vrouwelijke

leerlingen wel eens betasten. Iris werd 'betast' (en zei daarover dat ze het niet erg vond).

Hun filosofiestudie namen ze wel au sérieux, want de taak van de filosofie is om het Absolute te leren kennen, zo beweerden ze.

Mary en Iris waren eveneens betrokken bij de oprichting van de Volkenbond en het Oxford Committee for Famine Relief – later kortweg Oxfam genoemd.

We maken in het boek ook de felle strijd mee tussen de zogenaamde idealisten en de realisten, met G.E. Moore als de voornaamste vertegenwoordiger van die laatsten. Een opvallend detail: toen Moores leerstoel in Cambridge vacant werd en de filosofe Susan Stebbing als de juiste persoon gezien werd om Moore op te volgen, kreeg zij te horen dat zij natuurlijk de juiste persoon was, behalve dat zij een vrouw was. Dat was in 1939.

Maar dan kwam de oorlog. Heel belangrijk waren deze oorlogsjaren met de jonge mannen, dons en studenten, die verplicht waren in oorlogsdienst te treden (en vaak te sneuvelen) en omgekeerd de vele uit het buitenland gevluchte geleerden en filosofen die, vaak platzak, holderdebolder in Oxford verschenen. Zo onder meer Lydia Pasternak en haar vader, de schilder Leonid. Ook Elisabeth Blochmann, hoogleraar pedagogiek en voormalige geliefde van Martin Heidegger, en vooral veel 'oudere Duitse Joden met faunachtige ogen & Midden-Europese geleerden met lang haar & met nog langere zinnen' (Iris).

Vaak zei men dat je Duits moest spreken om je in Noord-Oxford te kunnen redden. Merkwaardige vaststelling, maar Oxford werd tijdens de oorlog gespaard van bombardementen van de Luftwaffe.

Terwijl de jonge mannen ten oorlog trokken, werden de meisjes opgeroepen om dekens te breien voor de soldaten aan het front of om in de oorlogsindustrie te gaan werken. Er waren nauwelijks nog jongens te bespeuren in Oxford.

En dan verschijnt plots Miss Philippa Bosanquet op Somerville. Zij was de kleindochter van Grover Cleveland, de 22ste en 24ste president van de Verenigde Staten. Philippa zou de zogenaamde 'Modern Greats' volgen, waarbij geen Grieks werd gedoceerd, een handicap voor haar, maar ze was bijzonder knap, ook al beweerde ze zelf van niet.

Samen met Elizabeth Ascombe waren de vriendinnen nu met hun vieren en alle vier het product van Somerville, waar onder andere ook ene Margaret Roberts gestudeerd had. Deze laatste zou later beroemd (of berucht?) worden als Margaret Thatcher, premier van het UK.

De vier filosofes gaan afzonderlijk en samen op zoek naar antwoorden op metafysische en ethische vragen, de eeuwige vragen zonder afdoend antwoord, wat het zoeken juist zo boeiend maakt, maar minstens even boeiend zijn de onderlinge verhoudingen tussen de vier.

Zo gaan ze wekelijks op bezoek bij Donald MacKinnon, een hardnekkige gewetensbezwaarde en filosoof die in Oxford gebleven was. Hij was een aanhanger van het logisch positivisme. Volgens MacKinnon is elk menselijk wezen een dier en zijn essentie komt tot uiting in zijn nieuwsgierigheid en zijn verbeeldingskracht. Mensen zijn volgens hem metafysische dieren.

In het voorjaar van 1942 behaalden ze alle vier een First, maar de oorlogsjaren eisen hun tol. Iris en Mary ontvingen een oproepingsbrief en verhuisden naar Londen om het land te dienen in respectievelijk het ministerie van Financiën en het ministerie van Productie, wat dit laatste ook moge zijn, Mary heeft het zelf ook nooit begrepen.

Ook Philippa komt naar Londen. Samen met Iris deelt zij dezelfde huurkamer. Om beurten ontvangen zij achter een simpel gordijn hun vrijers. Ze vergelijken hun lijstjes van vrienden waarbij Pip (Philippa) opmerkt *'het zou sneller gaan als je een lijstje bijhield van iedereen die je geen aanzoek heeft gedaan'*. Iris die dan de vriend van Pip afsnoept en Pip op haar beurt de vriend van Iris, Michael Foot, met wie ze zal trouwen (en later scheiden).

Miss Elizabeth Ascombe is hier nog niet echt ter sprake gekomen, ze werd nochtans de belangrijkste filosofe van de vier. Zij is zich gaan interesseren voor dat nieuwe fenomeen in Cambridge: Ludwig Wittgenstein. Zij gaat in Cambridge wonen en is 25 als zij hem voor het eerst ontmoet. Hij is dan 55. Elizabeth was intussen getrouwd en leefde in een latrelatie met haar man, de filosoof Peter Geach. Elizabeth meent het, ze leert in een mum van tijd Duits, voldoende om de geschriften van Wittgenstein te lezen en te begrijpen.

In de herfst van 1945 komen de overlevende mannen naar Oxford terug, de meesten zwaar getekend door de oorlog, wat aanleiding gaf bij vooral Mary, maar ook bij Philippa om *'te trachten het kwaad van binnenuit te begrijpen'*.

Iris krijgt na haar werkzaamheden op het ministerie van Financiën de kans om naar Europa te reizen. Zij arriveert in Brussel, net op tijd om het Fête de la Libération mee te maken. *'Gewoon hier zijn & het zachte gekwetter van het Frans horen & de schellere muziek van het Vlaams vervult mij met een waanzinnige vreugde'* (Iris). In Brussel ontmoet Iris bij een lezing ook Jean-Paul Sartre, de dag erop zoekt zij hem op met

het eerste deel van zijn *Chemins de la liberté*. Sartre noteert er een opdracht in: 'à Miss Iris Murdoch, en sincère hommage'. Na Brussel trekt ze naar Innsbruck, in de Franse zone, maar haar verblijf is kort.

Intussen is het oktober 1946. Elizabeth slaagt erin om ook Philippa warm te maken voor het werk van Wittgenstein en al vlug komt Mary er ook bij. Philippa, Elizabeth en Mary - de aristocrate, de vagebond en de geleerde, zoals Clare Mac Cumhall & Rachael Wiseman hen benoemen in *Het Kwadraat* - vormen een filosofisch drietal, zij beginnen een filosofisch gespreksgroepje.

Philippa
Foot
(1920-2010)

Mary
Midgley
(1919-2018)

Elizabeth
Anscombe
(1919-2001)

Iris
Murdoch
(1919-1999)

Voor Elizabeth wordt Wittgenstein een obsessie. Zij slaagt erin om hem naar Oxford te brengen en zij ordent en vertaalt de *Philosophische Untersuchungen* van Wittgenstein, met wie zij nu zeer nauw samenwerkt. Het worden de *Philosophical Investigations*. Op 29 april 1951 sterft Ludwig Wittgenstein in aanwezigheid van Elizabeth en drie vrienden. Hij had van Elizabeth zijn executeur-testamentair gemaakt en liet haar een derde van de auteursrechten en royalty's van zijn geschriften en een derde van de rest van zijn nalatenschap na.

Iris had zich intussen weer bij de drie gevoegd, Iris houdt er nog steeds wisselende geliefden op na. Elias Canetti - *de minnaar-tovenaar* (Iris) - is er een van, in haar dagboek beschrijft zij het liefdespel tussen beide. In 1951 zegt Iris toe om voor de BBC een reeks radiolezingen te houden over de Franse filosofe Simone Weil.

Alle vier de vriendinnen krijgen een academische benoeming en gaan filosofie doceren.

Het kwartet eindigt met een passage waarmee het boek ook begonnen is: de 37-jarige Elizabeth Ascombe, als enige vrouw in het gezelschap van een twintigtal mannelijke collega's, houdt op 1 mei 1956 een verontwaardigde toespraak tegen het verlenen van een eredoctoraat aan president Harry S. Truman, de man die het bevel ondertekende om de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki te werpen, waarbij 80.000, 100.000 of 200.000 dodelijke slachtoffers vielen (al naargelang de bron).

'*Bij de bombardementen op deze steden is er gekozen om onschuldigen te doden als middel om een doel te bereiken.*' was haar stelling. Het heeft niet mogen baten. Op 20 juni verkondigde de chancellor van de universiteit in aanwezigheid van Harry Truman en twaalfhonderd genodigden: 'Harricum Truman, Doctoris in Jure Civili'. Waarna een proost met perzik-champagnecocktail.

Clare Mac Cumhail & Rachael Wiseman, *Het kwartet* (oorspronkelijke titel: *Metaphysical Animals*), Amboú Anthos, 2022, 459 blz.

DE DAG DAT ROGGEMANS DICHTWERK IN ONZE HANDEN KWAM

Door Andreas Van Rompaey

Willem M. Roggeman is ongetwijfeld een van de productiefste schrijvers uit het Nederlandse taalgebied. Net als vele van zijn oudere leeftijdsgenoten spreekt hij vaak over zijn 'laatste' boek. De afgelopen jaren heeft hij inderdaad pogingen ondernomen om zijn oeuvre te vervolmaken. Terwijl de dichtbundel *Het hemelblauw van Hölderlin* (2023) en de novelle *Een warme stem op een winteravond* (2022) te verbinden vallen met respectievelijk zijn poëzie- en zijn prozadebuut *Rhapsody in blue* (1958) en *De Centauren* (1963), biedt *Met andere woorden* (2025) een aanvulling op zijn eerdere interviewboeken. Toch blijft hij onverminderd verder schrijven. Behalve met de verschijning van dit laatst vermelde werk, viel zijn negentigste levensjaar samen met nog twee publicaties: het feestelijke huldebetoon *Willem M. Roggeman, een dichter zonder grenzen* (2025) en zijn maar liefst vierenveertigste dichtbundel *De dag dat Ikaros in onze tuin neerstortte* (2025).

Dichter-essayist Guy van Hoof, die als belangrijkste promotor van Roggeman niet verwonderlijk aan beide uitgaven meewerkte, verzorgde het nawoord van *De dag dat Ikaros in onze tuin neerstortte*, waarin hij op zijn typische redevoerende manier vooral diens internationale georiënteerdheid accentueert: 'Het valt op dat [Roggeman] zich niet laat opsluiten in een al te beperkend literair milieu of provincialistisch kader, integendeel meestal andere culturen, talen en steden opzoekt.'

Roggeman laat zich evenmin beperken door de traditionele genreafbakeningen. Zijn dichtbundel neemt opnieuw de vorm van een soort dossier aan waarmee hij de grenzen tussen genres wil opheffen. Ditmaal voegt hij illustraties van Karel Dierickx, een interview met deze kunstschilder en een kort verhaal van hemzelf toe, wat tot onderlinge interactie leidt. Op de cover prijkt dan weer het imposante beeldhouwwerk 'De val van Ikaros' van Paul Van Gysegem, waarvan de naam bij het titelgedicht aansluit. Door de Griekse mythologie in de dagelijkse realiteit te introduceren, wordt de nadruk gelegd op de centraal staande spanning tussen de verbeelding, de creativiteit en de autonomie enerzijds en de werkelijkheid, de (auto)biografie en de heteronomie anderzijds. Hoewel het 'persoonlijke' in Roggemans oeuvre steeds openlijker aan bod komt – zo bevat *De dag dat Ikaros in onze tuin neerstortte* referenties aan voor hem belangrijke figuren, plaatsen en gebeurtenissen –, blijft er een afstand tot de rest van de wereld. In dat opzicht voelt hij zich misschien verbonden met Karel Dierickx, aan wie hij als interviewer de volgende stelling voorlegde: 'Karel, voor de

schilderijen en tekeningen van de laatste zes jaar ben je steeds vertrokken van de werkelijkheid, maar daar blijft in je werk niet veel van herkenbaar. Je werk lijkt vaak eerder abstract, terwijl het voor jou waarschijnlijk figuratief blijft.’ In het nawoord stelt Guy van Hoof niet toevallig de retorische vraag: ‘Roggeman is meer dan eens op reis in zijn poëzie, dat wil zeggen dat hij schrijft over mensen die hij heeft gekend of ontmoet in andere landen, en waar hij is, denkt hij dan ook weer aan anderen of andere plaatsen die in zijn geheugen opdoemen. Reizen, of schrijven, als een escapade voor de te enge werkelijkheid?’

De dag dat Ikaros in onze tuin neerstortte, Liverse, Dordrecht, 2025, 85 bladzijden, ISBN 9789492519979.

DRIELUIK EUGEE VAN MIEGHEM

Door Chris Rachel Spatz

1. DE VROUW IN HET OEUVER VAN EUGEE VAN MIEGHEM

Ook dat is een drieluik: zijn Moeder, zijn helaas te jong gestorven Echtgenote en de Zakkennaaster. Die laatste staat als pars pro toto voor de vele volkswomen aan de haven die hij portretteert naast de emigrerende vrouwen die vertrokken met een schip van de Red Star Line.

De Moederfiguur

Eugeen Van Mieghem (1875-1930) groeit op tussen het rumoer en de ambiance aan de Scheldekaaien: dokwerkers en havenarbeiders, het laden en lossen van schepen, cargo in bulk of zakken. Te midden van dit decor, dat zich zal weerspiegelen in zijn werk, staat die grote moederfiguur die dat ruwe volk ontvangt in haar café. Wanneer de uitbreidingswerken aan de haven ook hun herberg dreigen op te sloppen, laat pa Van Mieghem in 1883 een nieuw huis bouwen in de Montevideostraat nr. 6 op het Eilandje. Tien jaar later bouwt de Red Star Line ertegenover haar magazijnen. Wanneer zijn vader overlijdt (1899) wordt de naam van de herberg *Café Veuve Van Mieghem*. Het is een van de weinige cafés met een openbare telefoon (met nummer 26) en een van de drukst bezochte aan de haven. Dat legt moeder Van Mieghem geen windeieren. Zoon Eugeen woont met haar samen, te meer daar zijn werk hem nog niet veel opbrengt. Hij portretteert haar soms in pastels: *Moeder Van Mieghem Dromend, Werkend aan de naaimachine en*

Naaiend; soms in zwart en/of blauw krijt zoals in *Moeder Van Mieghem in Gent en In Veere*. Je zou zo een pintje bestellen aan de toog van *Café Veuve Van Mieghem*, geschilderd op paneel met olieverf. Ook na zijn huwelijk met Augustine Pautre wordt de navelstreng niet doorgeknipt. Het jonge koppel woont een tijdje in bij zijn moeder in een klein achterhuis. Portretten van de oudere Virginie weerspiegelen de niet aflatende liefde en eerbied voor zijn moeder die in 1924 overlijdt.

Augustine Pautre

De meeste vrouwenportretten van Eugeen Van Mieghem zijn gewijd aan zijn echtgenote Augustine Pautre. Hij portretteert haar als muze, naaktmodel en zwangere vrouw. De magistrale tekeningen die hij van zijn doodzieke vrouw maakt, grijpen je naar de keel.

Augustine volgt vanaf 1898-99 lessen aan de Academie in Antwerpen. Ze is dan 17 jaar. Kort daarop ontmoet ze Eugeen. Op het pastel *Op wandel in de binnenstad* is ze voor het eerst afgebeeld, naast moeder Van Mieghem. De geliefden trouwen in 1902. Hij observeert haar en zij inspireert hem voortdurend: lezend, elegant, schoenen poetsend, in het theater, schilderend ... Van Mieghem is vooral een tekenaar. Hij werkt hoofdzakelijk met potlood, Oost-Indische inkt en wit, zwart en rood krijt, wat grisailles en sanguines oplevert. Daarnaast maakt hij enkele werken in waterverf en occasioneel gebruikt hij olieverf op doek of paneel. Hij schetst ook de omgeving waarin ze zich bevinden. *Augustine zwanger in het achterhuis* is een van de vele werken die hij maakt tijdens haar

De oude moeder
Eugeen Van Mieghem

zwangerschap. Op 1 februari 1903 wordt Eugeen, hun enige kind, geboren. Na de geboorte van haar zoon poseert Augustine vaak als naaktmodel, ook voor andere kunstenaars, wat op een financiële noodzaak kan wijzen. Het laatste werk met haar als model dateert van 12 december 1904. Dan slaat het noodlot toe. Augustine heeft tuberculose. Eugeen tekent zijn zieke vrouw. Eerst nog elegant zoals *Augustine ziek op wandel*, alsof er hoop is. De onbarmhartige ziekte, waartegen dan nog geen remedie is, vreet echter het leven uit haar ogen. Ze keert terug bij haar moeder, die inmiddels opnieuw in Brussel woont. Zoontje Eugeen blijft achter in Antwerpen om hem niet te besmetten. De kunstenaar uit zijn onmacht en verdriet in tekeningen waarvoor hij zelfs de achterkanten van doodsberichten, vrachtbrieven, uitnodigingen voor tentoonstellingen en kastpapier gebruikt, iets dat hij vroeger ook deed toen geld voor degelijk papier hem ontbrak. Hij werkt als een bezetene alsof hij haar, door haar lijdensweg te registreren, bij zich kan houden. De werken stapelen zich op naast haar sponde. Op de achterzijde van elk blad is de afdruk van de vorige tekening zichtbaar. De echtgenoot als chroniqueur van een aangekondigde dood. Hij schuwt het niet om haar, doodziek, ook naakt af te beelden in het zwart of sanguine. Zoekt hij misschien de dood daarmee te verleiden om uitstel te bekomen? Augustine sterft te Brussel bij haar moeder op 12 maart 1905, op 24-jarige leeftijd. Het is niet geweten of Eugeen op dat moment bij haar was.

Vrouwen aan de haven

Op 5 augustus 1867 werken voor het eerst ook vrouwen aan de haven. Mannen eisen meer en meer loon, dus gaan natiebazen een beroep doen op vrouwen. Daar zijn de dokwerkers niet zo blij mee en het komt zelfs tot een handgemeen. Niettemin groeit het aantal arbeidsters aan. De houten klompen van de zakkennaaiers, uitpaksters en schoonmaaksters van vellen, jeneverleursters en koffieboonraapsters weerklinken op de kaaien. Wanneer in 1896 Van Mieghem de Antwerpse Academie verlaat, die hem te conservatief is, stuurt zijn vader hem naar de dokken om bevrachtingen voor hem te zoeken. Hij

Havenarbeidsters
Eugeen van Mieghem

staat dus op de eerste rij om het jachtige werk in de haven in alle details te observeren en die op te tekenen in zijn schetsboeken. Hij portretteert havenvrouwen expressief, robuust, vrij ruw en donker, zoals het leven op dat moment aan de haven is. Hij wordt terecht 'kunstenaar van het volk' genoemd. In zijn sociale oeuvre, waarin Eugeen Van Mieghem de mens schetst in een kosmopolitische wereldhaven rond 1900, krijgt de vrouw weliswaar een eminente plaats toegedeeld.

2. EMIGRANTEN IN HET WERK VAN EUGEEEN VAN MIEGHEM

One foot in America - Zo luidt de openingszin uit de gelijknamige autobiografische roman van Yuri Suhl.

Tussen 1873 en 1934 verlaten een paar miljoen mensen Oost-Europa richting de Verenigde Staten en Canada. Joodse landverhuizers zijn gevlucht uit angst voor pogroms, anderen om aan de toenemende armoede te ontkomen. Allen hopen via de haven van Antwerpen naar Amerika te emigreren. De meesten zullen inschepen bij de rederij Red Star Line aan de Rijnkaai. De goede bereikbaarheid via het spoor is een pluspunt voor het bepalen van de keuze voor deze haven. De trein brengt hen aanvankelijk tot aan het station Antwerpen-Dokken en -Stapelplaatsen, vlakbij de Brouwersvliet. Na de opening van de nieuwe Middenstatie in 1905 arriveren de landverhuizers in dat impressionante gebouw dat oogt als een kathedraal. Ze zijn moe en groezelig van de lange reis. Sommigen hebben er jaren over gedaan omdat ze onderweg moesten werken om aan financiële middelen te komen. Wie geluk heeft, verblijft maar enkele dagen of uren in de stad, zoals Golda Meir. Anderen moeten op een uitreisvisum wachten of geraken niet door de medische controle en blijven maandenlang hangen in de stad. Na hun helse tocht stappen ze met pak en zak samen in groep door de stad op weg naar de kaaien of op zoek naar logement. Ze zijn bekaft, worden soms beschimpt en het is oppassen geblazen om niet bestolen te worden. Verscheidene emigranten vinden onderdak in logementshuizen in de buurt van het station of dichtbij de kaaien. Helaas zijn er veel miezerege en onhygiënische slaappleatsen. De Red Star Line speelt een centrale rol in de organisatie van de medische onderzoeken die moeten voorkomen dat mensen met een ticket derde klasse, eens in Amerika aangekomen op Ellis Island, worden afgekeurd en moeten terugkeren. De Amerikaanse Quarantine Act van 1892 is streng. Oorspronkelijk zijn die medische controles oppervlakkig en vinden plaats in openlucht. Daarna, in 1893, richt de rederij een heus medisch centrum op in de loods van de Red Star Line in de Montevideostraat, de plaats waar het huidige RSL-museum zich bevindt. Aan de overkant van die loods van de rederij bevond zich het havencafé van de ouders van Van Mieghem waar Eugeen

inwoont. De kunstenaar neemt alles waar vanop de eerste rij. Hij vertaalt zijn medeleven met het lot van de migranten in tekeningen, pastels en een paar zeldzame schilderijen.

Portrettist van de landverhuizer

Eugeen Van Mieghem is de fotograaf met potlood, houtskool, krijt en penseel. Met vrij brute, zwarte lijnen portretteert hij de nieuwkomers in snelle schetsen terwijl ze door de stad stappen, hun karige bezittingen meeslepend; de kinderen aan de hand. Hij tekent hen ook terwijl ze wachten aan de kaaien. Die vaak sombere figuren beelden ongepolijst de onzekerheid en de gelatenheid van het wachten uit. De kunstenaar schetst als geen ander hun ontreddering vaak in werk van klein formaat. Het is zoeken naar het vleugje hoop dat smeult tussen de ongewassen kleren. Hoop op het schip dat hen zal meenemen naar een veiliger bestemming waar het beter leven is. De Scheldestad is voor veel emigranten de kantelplaats van waaruit geen terugkeer naar het vaderland meer zal volgen. Was er dan geen enkel sprankeltje vrolijkheid te schetsen, geen zeldzame lach in houtskoollijnen te vangen? De zwarte krijttekening van de *Lachende Joodse emigrant* is een zeldzame uitzondering van een aarzelende glimlach.

Eugeen Van Mieghem geeft niet alleen de landverhuizers in Antwerpen een gezicht maar hij legt een cruciaal moment van hun leven vast. Niet uit financieel belang, want niemand zit op dat moment te wachten om zo'n werk te kopen. Bestond zijn dialoog met hen enkel uit lijn, vorm en schaduw? Had hij persoonlijk contact met hen, ondanks de taalbarrière?

Joodse emigranten vertrekkend met de Red Star Line
Eugeen van Mieghem

3. EUGEEEN VAN MIEGHEM IN SOCIALE CONTEXT

De kunstenaar observeert de veranderende maatschappelijke orde rondom hem. Met terug een vrije Schelde in 1863 kunnen ondernemers en neringdoeners in Antwerpen weer betere tijden tegemoet gaan. Op het kantelpunt van de twintigste eeuw kent de haven een spectaculaire groei. Er ontstaat een nieuwe krachtdadige, rijke elite. In de fin-de-siècle-sfeer worden de tegenstellingen tussen arm en rijk scherper terwijl de arbeidersbeweging zich verder op gang trekt. De kunstenaar kent de gelaagdheid van de maatschappij. Zijn werk getuigt van zijn aandacht voor arbeiders en hun werkomstandigheden en van de barre omstandigheden waarin transmigranten aankomen. Hij rapporteert in beelden de gebeurtenissen in de stad. Daarvan staat de migratiegolf met de haven van Antwerpen als vertrekpunt naar de Nieuwe Wereld voorop. De lokale observatie, uitgewerkt in vooral realistische en ruw geschetste tekeningen, krijgt daardoor een intercontinentale context.

Van Mieghem en zijn vrienden zijn rond 1900 lid van De Kapel, een uniek centrum van progressief intellectueel leven in Antwerpen. Er worden culturele activiteiten georganiseerd en lezingen gegeven over de meest uiteenlopende onderwerpen. Het opvallend gemengde publiek anticipeert, het gaat er vaak levendig aan toe. Naast geïnteresseerden uit de goeude stand zijn er ook dokwerkers en handwerkslieden aanwezig.

Ondertussen vreest de beau monde voor haar bevoorrechte positie. Van Mieghems vanitasmotieven uit die periode reflecteren als waarschuwend vinger naar deze welgestelde bourgeoisie. Bovendien is het industriële tijdperk niet meer te stuiten en broedt er onrust tussen de grootmachten. De rest van de wereldgeschiedenis staat in iedereen's geheugen gegrift.

KMSKA Tentoonstelling **Eugeen Van Mieghem - Stad in beweging** van 2 oktober 2025 tot 11 januari 2026.

Een nieuw kunstboek ***Havenleven*** van de gepassioneerde Van Mieghem-specialist **Erwin Joos** omvat in totaal 504 afbeeldingen, waaronder de 226 werken geschonken door de Stichting Eugeen Van Mieghem aan het KMSKA. Ze werden schitterend afgedrukt op kwaliteitsvol papier. Een beknopte biografie en duiding van Van Mieghem in sociale context en in betrekking met zijn vrienden gaat het visueel genoeg vooraf. Alle tekst is ook in Engelse versie.

Eugeen Van Mieghem (1875-1930)
Kunstenaar van het dagelijks leven

Naar aanleiding van Eugeen Van Mieghems 150ste verjaardag op 1 oktober 2025 schreef **Eric Rinckhout** bij de expo in het KMSKA het boek

*Eugeen Van Mieghem (1875-1930).
Kunstenaar van het dagelijks leven,*
uitgegeven bij Pelckmans.

'Van Mieghem is de razende reporter van het dagelijks leven, de straatfotograaf zonder camera. Hij leeft in een tijd van radicale veranderingen. Antwerpen wordt opnieuw een wereldhaven, stoomschepen, trams, auto's en elektrisch licht doen hun intrede, en de sociale strijd barst los. Van Mieghem is overal bij. Hij portretteert arbeiders, armoezaaiers, Joodse transmigranten, soldaten, in zijn dynamische stijl. Maar ook de beau monde in de opera, de hoeren in de havenkroeg en – niet in de laatste plaats – zijn eigen vrouw en kind. Zijn oeuvre leest als het dagboek van een stad in beweging, een wereld in verandering.'

Dit boek is een absolute aanrader om het oeuvre en de kunstenaar beter te leren kennen!

Museum Eugeen Van Mieghem: Ernest Van Dijckkaai 9, 2000 Antwerpen.

Het museum is individueel te bezoeken elke zondag en maandag van 14 tot 17 uur of op afspraak. Behalve op feestdagen en tijdens de maanden juli en augustus. Men kan daarna in het museum De Reede binnenlopen.

(Foto's met dank aan het museum EVM)

COMBINATIES, JAZZGEDICHTEN VAN GUY VAN HOOFF

Door Bart Madou

Net als bij zijn eerste bundel jazzgedichten *De man die (altijd) terugkwam* heeft Guy Van Hoof *Combinaties*, zijn tweede bundel jazzgedichten, opgedragen aan zijn vrouw Yolanda.

Combinaties belichaamt de kern van jazz in poëtische vorm. Van Hoof neemt zijn lezers mee op een intieme, muzikaal doordrenkte reis waarbij elke versregel pulseert met ritme, klank en gevoel. Zijn woorden slaan niet alleen een brug naar de muzikale grootheden van de jazzwereld, maar vormen ook een persoonlijke reflectie op het ongrijpbare karakter van jazz. Deze bundel is meer dan een verzameling gedichten; het is een literaire jamsessie waarin de stem van de dichter opgaat in het geluid van saxofoons, piano's, en trompetten, met een gevoel voor improvisatie dat jazz zo uniek maakt.

De verbeelding van Van Hoof kent geen grenzen. In het gedicht *Etude* beschrijft hij het moment waarop een man zichzelf staat te scheren voor het open raam, terwijl zijn stem 'zingt over vallen en opstaan' met het geluid van een verroeste fluitketel – een scherpe, melancholieke metafoor die het rauwe, echte karakter van jazz vangt. Van Hoof creëert een wereld waarin muziek en dagelijks leven elkaar raken en aanvullen, waarbij hij de schoonheid vindt in alledaagse details en muzikale nuances. De lezer hoort de klanken van het instrument, ziet de muzikant voor zich, en voelt de sfeer van het moment.

De jazzgedichten in *Combinaties* werpen ook een licht op de invloed van iconische jazzartiesten zoals Billie Holiday, Chet Baker en Coltrane. De dichter beschrijft hen met een diep respect voor hun muziek en hun kunst, maar ook met een gevoeligheid voor de emotionele diepten die zij wisten te bereiken. Zo schrijft hij in *Magnolia* over Holiday's stem als 'een zachte wonde' en een 'vierkant van verbeterheid,' een krachtige verbeelding van haar unieke geluid en de pijn die daar soms doorheen sijpelde. De muziek wordt daarmee niet alleen een klank, maar een ervaring – een vlucht, een droom, een uitdrukking van de menselijke ziel.

Of wat te denken van deze regels?

`ritme weet je
stroomt en groeit en vloeit door mijn lijf.'

Of nog:

‘de microfoon verschuift
de tederheid naar de wimpers.’

En deze alliteratie is ook niet mis:

‘terwijl de drummer drummelt
en drommelt om de kwade geesten
op een veilige afstand te houden.’

Combinaties laat zien hoe jazz en poëzie elkaar kunnen verrijken. De gedichten zijn soms speels, soms intens, maar altijd doordrenkt met het besef dat jazz een kunstvorm is die niet vast te leggen valt. Met woorden vangt Van Hoof flarden van klank en melodie, een ‘vloeibare stroom warmte’ die harmonie zoekt in de chaos, zoals hij het verwoordt. Deze bundel biedt een unieke ontmoeting met jazz en poëzie, waarbij het ritme van de muziek doorklinkt in elke regel en de lezer zich even in een donkere jazzclub waant, omringd door de echo's van grootheden en de trillende verwachting van wat komen gaat.

Combinaties, Uitgeverij Liverse, Dordrecht - ISBN 978 94 92519 94 8

VUUR IN DE VINGERTOPPEN

De stilte voor de vingers
over de toetsen glijden, ze aflikken
met vuur in de verweerde toppen
en een mechanisme in het hoofd als
een evenaar tussen de oren

valleien en dalen, wedijver
met de snelheid van licht met vleugels
dat ergens onverwachts, geplet tussen
de rede, het gevoel en velerlei dwaal-
wegen, uitmondt aan de achterkant
van een nog te ontdekken hemellichaam

DE RIJZENDE ZON

Soms praat ik in mijn slaap
over *The house of the rising sun*
dat er in het onschuldige zeemeeuwenwit
uitziet als een etablissement van standing
als een soort pelgrimsoord, of toevluchtsoord
of VIP Motel met aan de balie een aardige man
die eruitziet als een ondergesneeuwde dwerg
met een ring als een scharlaken ster
en misschien het derde oog want hij kan raden
wat het nummer is van je creditcard
voor hoeveel nachten je wil boeken met
wie weet een scharreltje om je af te matten
na een pokermarathon onder de leuze
uitschudden en uitkleden; aan de buitenkant
langs de straatkant ligt wit, geel zand en groeit
onkruid tussen de stenen, je hoort wel eens
het hout kraken, een raam dat dichtklapt
van de wind of je ziet bij het vallen van de avond
zilveren engelen van het dak wegvliegen
zonder afscheid te nemen.

HET BELEEFDE GENOT
CURLTURELE EN LITERAIRE KRING

P931311

PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE